

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MEHMET AKİF ERSOY'UN MISIR HAYATI ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Amira Ashraf Elsayed HUSSEİNY

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU

AĞUSTOS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MEHMET AKİF ERSOY'UN MİSİR HAYATI ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Amira Ashraf Elsayed HUSSEİNY

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı**

“Bu tez/..../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Yılmaz Darsioğlu	Bazırlı	
Doç. Dr. Pınar Alpınar	Bazırlı	
Doç. Dr. Gülsemir HAZER	Bazırlı	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Amira ASHRAF ELSAYED HUSSEINY
Öğrenci Numarası	:	Y156011101
Enstitü Anabilim Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Mehmet Âkif Ersoy'un Mısır Hayatı Üzerine Bir Araştırma
Benzerlik Oranı	:	%18

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

12.09.2019
Öğrenci İmza

☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

12.09.2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU

Tarih: 12.09.2019

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Türk edebiyatının milli şairi Mehmet Âkif Ersoy, aynı zamanda önemli bir fikir adamıdır. Herkesçe kabul gören yüksek ahlakı ve samimi tabiatı onun Türk milletince benimsenmesine ve pek çok sevilmesine vesile olmuştur. Mehmet Âkif Ersoy, 20 Aralık 1873'te dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasından alan şair, daha küçük yaşlarda İslam medeniyetinin iki büyük dili olan Arapça ve Farsçayı öğrenmeye başlamıştır. Yüksek tahsilini baytarlık mektebinde tamamlayan Mehmet Âkif, buradaki eğitimi esnasında da şiir yazmaya devam etmiştir. Okulunu başarıyla bitirdikten sonra Fransızcasını geliştirmeye koyulmuştur. Çeşitli görevlerde çeşitli yerlerde bulunduktan sonra 1936 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Mehmet Âkif'in uzun süre ikamet ettiği Mısır, şairin hayatında önemli bir yer tutar. Şairin 1925 yılından 1936 yılına kadarki Mısır hayatı bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmamın her aşamasında yardımlarını veengin bilgisini benden esirgemeyen, bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU'na; Mehmet Âkif'in Mısır hayatı ile alakalı yönlendirmeleri ve kaynak tavsiyeleri için Prof. Dr. Ekmeleddin İHSANOĞLU'na; her daim desteklerini hissettiğim aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Amira HUSSEİNY

Haziran 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY	vii

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM 1. TARİH İÇİNDE MİSİR VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİNE GENEL

BAKIŞ	6
1.1. Siyasi İlişkiler	6
1.2. Ekonomik İlişkiler.....	9
1.3. Kültürel İlişkiler	11
1.3.1. Osmanlı Dönemi	13
1.3.2. Mısır’da Türk Matbaacılığı.....	14
1.3.3. Cumhuriyet Dönemi.....	15
1.3.4. Edebî İlişkiler	16
1.3.4.1. Mısır’da Yazılan Divanlar	16
1.3.4.2. Mısır’da Basılan Türkçe Eserler	16
1.3.5. Mısır’da Türkçeden Arapçaya Tercüme Edilen Edebî Eserler	17
1.3.1. Mısır’da Yayımlanmış Türkçe Süreli Yayınlar	19
1.3.1.1. Edebî Süreli Yayınlar	19

BÖLÜM 2. MEHMET ÂKİF ERSOY’UN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ ...21

2.1. Mehmet Âkif’in Hayatı	21
2.2. Mehmet Âkif’in Sanatı.....	25
2.3. Mehmet Âkif’in Eserleri	29
2.3.1. Şiirleri	29
2.3.1.1. Safahat	29
2.3.1.2. Safahat Dışında Kalan Şiirler	30
2.3.2. Nesir Yazıları	30
2.3.2.1. Tefsirler	30

2.3.2.2. Vaazlar.....	31
2.3.2.3. Makaleler	31
2.3.2.4. Tercümeler.....	32
2.3.2.5. Mektuplar	33
2.3.3. Hakkında Yazılanlar	33
2.3.4. Kitaplar	33
2.3.5. Makaleler	36
2.3.6 Tezler	38
BÖLÜM 3. MEHMET ÂKİF ERSOY VE MİSİR.....	42
3.1. Mehmet Âkif Ersoy'un Mısır'a Gidişleri ve Gitme Nedenleri	42
3.2. Mısır Yılları.....	44
3.2.1. Mısır'da.....	44
3.2.2. Aile Hayatı	44
3.2.3. Mısır'daki Çalışmaları	45
3.2.4. Mısır'daki İş Hayatı ve Geçim Koşulları.....	46
3.2.5 Mısır'daki Sıkıntıları.....	47
3.2.6. Kur'an Tercümesi	47
3.2.7. Mısır'daki Sosyal Çevresi.....	49
3.2.7.1. Abbas Halim Paşa.....	49
3.2.7.2. Abdülvehhab Azzam	50
3.2.7.3. Yozgathı İhsan Efendi	51
3.2.7.4. Şeyhülislâm Mustafa Sabri.....	52
3.2.8. Mısır'da Bulunduğu Yerler.....	53
3.2.8.1. Beyrut ve Suriye Bölgesine Yaptığı Gezi	53
3.3. Dönüşü	54
SONUÇ.....	56
KAYNAKÇA	58
EKLER.....	61
ÖZGEÇMİŞ.....	81

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye-Mısır Ticaret Anlaşmaları.....	12
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz	: Bakınız
h	: Hicri
s	: Sayı
vb	: Ve Benzeri

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	X	Doktora	
Tezin Başlığı: Mehmet Âkif Ersoy’un Mısır Hayatı Üzerine Bir Araştırma			
Tezin Yazarı: Amira Ashraf Elsayed HUSSEİNY		Danışman: : Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU	
Kabul Tarihi: 12/09/2019		Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 82 (tez)	
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı		Bilim Dalı: Yeni Türk Edebiyatı	
“Vatan şairi”, “milli şair” gibi unvanların sahibi Mehmet Âkif Ersoy, şair olmasının yanı sıra Türk milletinin her daim büyük saygıyla andığı bir fikir adamıdır. İnandığı değerlerin sonuna kadar arkasında duran, açıksözlü, vatansever, yüksek ahlaka sahip, sosyal meselelere daima ilgili ve duyarlı olan şair, milletine şiiriyle yol gösterirken sanatını da ihmal etmeyecek kadar şair tabiatlı bir şahsiyettir. Mehmet Akif Ersoy, 1873 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasından almak suretiyle başarılı bir şekilde tahsilini tamamlamıştır. Çeşitli görevlerle çeşitli yerlerde bulunmuştur. Bu yerlerden bir tanesi, şairin hayatında büyük önem taşıyan Mısır’dır. Mehmet Âkif Ersoy, Abbas Halim Paşa’nın davetlisi olarak 1923-1924 yılları arasında kışı geçirmek için Mısır’a gitmiştir. Yine 1925 yılında tekrar Mısır’a gittiğinde ise on buçuk yıl boyunca orada kalmıştır. Mısır’daki ilk yıllarını Abbas Halim Paşa’nın yardımcılarıyla geçiren Mehmet Âkif, daha sonra ailesini de yanına alarak Kahire yakınlarındaki Hilvan’a yerleşmiştir. Ancak şairin, burada kaldığı yıllarda çok sıkıntı çektiği kaleme aldığı şiirlerinden ve dostlarına yazdığı mektuplardan anlaşılmaktadır. Mehmet Âkif, Mısır’daki hayatının ikinci yarısında, Kahire Üniversitesi “el-Câmiatü’l-Mısriyye”nin Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki bütçe müzakereleri sırasında alınan kararla Diyanet İşleri Reisliği, kendisine Kur’an-ı Kerim’in mealini hazırlaması için teklifte bulunmuştur. Mehmet Âkif, 1935 yılında Mısır’da rahatsızlanınca Türkiye’ye dönmüş ve burada vefat etmiştir. Şairin Mısır hayatının, orada yaşadığı sıkıntılar, vakit geçirdiği insanlar ve özellikle Kur’an-ı Kerim mealı mesaisi sebebiyle kendisi üzerindeki tesiri büyüktür. Çalışmamızın konusunu şairin Mısır hayatı üzerine yaptığımız bir araştırma oluşturmaktadır.			
Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Mısır, Hayat, Hilvan, Kahire Üniversitesi			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: A Research on the Life of Mehmet Âkif Ersoy in Egypt			
Author of Thesis: Amira Ashraf Elsayed HUSSEİNY		Supervisor: Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU	
Accepted Date: 12/09/2019		Number of Pages: vii (pre text) + 82 (main body)	
Department: Turkish Language and Literature Subfield: New Turkish Literature			
Mehmet Âkif Ersoy who has titles such as “Poet of the Nation” or “Poet of the Country” is also an idea man who is always memorialized by the Turkish Nation with great respect. He was patriotic, frank, virtuous and sensitive to social issues and always defended the values he held dear. While he had led his nation with his poetry he had also never neglected his art with his poetic nature. Mehmet Akif Ersoy was born in Istanbul in the year 1873. He received his primary education from his father. He had taken various jobs in various regions. One of these locations is Egypt where he placed great importance. Mehmet Âkif Ersoy, went to Egypt as an invitee of Abbas Halim Pasha in years 1923-1924 to spend winter. Soon after he visited Egypt again in the year 1925, he decided to stay for more than 10 years. During his first few years, he had lived off the provision of Abbas Halim Pasha. Afterwards he brought his family along and moved to Hilvan near Cairo. However, it was evident from his poetry and correspondence with his close friends that he was in hardship. Mehmet Âkif worked as a Turkish educator in Cairo University in the department of Turkish Language and Literature of “el-Câmiatü'l-Misriyye”. Moreover, he was offered with the directorship of Religious Affairs Administration and the project of official translation of Qur'an by the decision taken during the budget discussions in Grand National Assembly. Mehmet Âkif returned to Turkey after he was fallen ill in 1935 and passed away here. Lifetime he had spent in Egypt, individuals he spent time with, hardships he had to undergo and especially worktime he spent while translating Qur'an had a tremendous impact on him. The context of this study is based on research about lifetime the poet had spent in Egypt.			
Keywords: Mehmet Âkif Ersoy, Egypt, Life, Helwan, Cairo University			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Abbas Halim Paşa'nın 1923 senesinde Mehmet Âkif'i Mısır'a davet etmesi, şairin hayatında bir kırılma noktası olarak görülmüştür. Bu tarihten sonra dönem dönem Mısır'da yaşayan şair, 1925 yılından itibaren ise altmış üç senelik hayatının on bir sene gibi azımsanamayacak bir dönemini bu coğrafyada geçirmiştir. Hazırladığımız bu çalışmada; ön planda, ana hatlarıyla, Mehmet Âkif'in Mısır'da on yıldan fazla yaşadığı dönem ele alınmıştır.

Çalışmanın Önemi

Mehmet Âkif'in Mısır yılları, çok tartışılan Kur'an tercümesi, üniversite müderrisliği, Mısır'ın en büyük fikir adamlarıyla görüşmeleri, bu mütefekkirlerin bazı eserlerini Arapçadan Türkçeye çevirmesi ve şairin hakiki şiir sesinin en net şekilde duyulduğu *Gölgeler*'i kaleme alması dikkate alındığında, entelektüel anlamda en girift, edebiyat tarihçileri içinse heyecan verici ve bir o kadar da araştırılmaya ve detaylarıyla ortaya konulmaya muhtaç bir dönem olarak görülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmayla, Mehmet Âkif'in Mısır'daki yaşantısı, çevresi, Kahire Üniversitesi'ndeki profesörlüğü, bulunduğu yerler ve o dönemde yaptığı çalışmalar detaylarıyla aydınlatılmaya çalışılmış; böylece edebiyat tarihlerindeki açığın kapatılmasına katkıda bulunulması hedeflenmiştir. Mehmet Âkif Ersoy'un hayatının Mısır'da geçirdiği ve detaylı bir şekilde incelenmemiş olan yaklaşık on bir senelik sürecine daha yakından bakılması ve henüz aydınlatılmamış olan bu dönemin her yönüyle ele alınması amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Mehmet Âkif Ersoy'un Mısır'da yaşamış olduğu dönemi anlatan Türkçe ve Arapça kaynaklar ele alınarak incelenmiştir. Başta Kahire Üniversitesi olmak üzere, Türkiye ve Mısır'daki çeşitli kütüphanelerin kataloglarından faydalanılmıştır. Mısır arşivlerinde, üniversitelerinde ve şairin yaşadığı bölgelerde veri toplama, tasnif ve değerlendirme çalışması yapılmıştır.

Milletlerin tarihlerine adlarını altın harfler ile yazdırmış kişiler vardır. Bunlar genellikle toplumlar için önemli dönüm noktalarında, olağanüstü zamanlarda vazife üstlenmiş kimselerdir. Bu kişiler kimi zaman manevi dünyamızın büyükleri, kimi zaman devlet adamları, kimi zaman askerler, kimi zaman da milletlere yol göstermiş ve onların hayatlarına yön vermiş aydınlar olarak ortaya çıkar. Türk milleti için bunlardan biri de Mehmet Âkif Ersoy'dur. Mehmet Âkif düşüncesi, kalemi ve yaşantısı ile zor zamanlardan birinde Türk milletine yol gösteren, adını tarihe ve milli hafızaya silinmez bir şekilde kazımış özel bir şahsiyettir. Mehmet Âkif, Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış büyük bir edebiyat, fikir, felsefe, aksiyon ve ilim adamıdır. Mehmet Âkif Türk halkının ve hatta İslam ümmeti mensubu dost ve akraba milletlerin de yakından tanıdığı ve büyük muhabbet beslediği, yakın tarihe damgasını vurmuş değerli bir sanatkârdır. Ona duyulan bu muhabbetin kaynağı, İstiklal Marşı'nın yazarı olmasının dışında, hilafetin merkezinden çıkan bir fert olarak kendisinin edebî kişiliğini, mütefekkir ve âlim karakteriyle birleştirerek milletin ve ümmetinin kurtuluşu için kullanmış olmasıdır.

1923 yılında *Sebîlü'r-reşâd* dergisini yeniden çıkarmak isteyen Mehmet Âkif, yoğun bir sansür bombardımanı ile karşılaşmıştır. "Sözü odun gibi olsa da" doğruyu söylemesi gerektiğine inanan şair, yazması gerekenleri yazamayınca Abbas Halim Paşa'nın davetini kabul ederek Mısır'a gitmekten başka çare bulamamıştır. Bu süre zarfında, İstanbul'a gidiş gelişlerde bulunduyorsa da 1925'ten sonra devamlı olarak Mısır'da yaşamaya başlamış; bir bakıma burada yaşamaya mecbur kalmıştır (Kabaklı, 2003: 20). 1925'ten sonra Türkiye'de yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde etkili olan kökten Batıcı seçkinler, rejimle alakalı bazı kaygılar yüzünden, kendilerince aldıkları tedbirlerde aşırıya kaçmışlardır. Örneğin İstiklal Mücadelesi'nin en ateşli taraftarlarından olan *Sebîlü'r-reşâd* dergisinin kapatılması, derginin sahibi Eşref Edip'in hiçbir delil yokken vatana ihanetle suçlanıp idama mahkum edilmesi ve sonra beraat ettirilmesi Mehmet Âkif'i çok üzmüştür. Dahası aynı dönemde kendisine de kuşkuyla bakılması, yer yer takip ettirilmesi onun ince ruhunu derinden yaralamıştır. İşte bu dönemde bir şair alınganlığı ile cennet olarak vasıflandırdığı vatanını terk etmek durumunda kalmıştır (Kılıç, 2008: 47). Bu dönemlerde Mehmet Âkif, *Safahat*'ın altıncı kitabı olan *Asım*'ı bastırarak, vaktinin çoğunu da Abdülaziz Çâvîş'in, *İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler* ve *Anglikan Kilisesine Cevap* adlı eserlerini tercüme ederek

geçirmiştir. Aynı dönemlerde Diyanet riyasetinin teklifi ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın ikna çabalarıyla Kur'an-ı Kerim'in mealini hazırlamayı da bir miktar avansla beraber kabul etmiştir.

Mehmet Âkif'in Mısır'daki hayatı adeta bir inziva halini almıştır. Haftada birkaç kez Câmîatü'l-Mısriyye Darülfünunu'na giderek, 1929 yılından 1936 yılına kadar devam ettirdiği Türk edebiyatı dersleri vermiştir. Bunun haricindeki zamanını Kur'an-ı Kerim meali hazırlama, ibadet ve zaman zaman da Nil Nehri'ne yaptığı yürüyüşlerle geçirmiştir. 1932 yılında Mısır'a gidip Mehmet Âkif'i ziyaret eden Eşref Edip, onun Kur'an-ı Kerim mealini baştan sona okuduğunu belirttikten sonra hayranlığını, "O ne sadelik, o ne ahenk! Ayetler arasındaki irtibatı muhafaza hususunda öyle bir kudret göstermiş ki bir sureyi okursunuz da hiçbir ayetin başında veya sonunda ufak bir irtibatsızlık göremezsiniz." cümleleriyle dile getirmiştir. Mehmet Âkif, bu Kur'an-ı Kerim mealini bitirdiği halde, aslının yerine yeğlenmesi korkusu yüzünden neşretmemiş, Diyanet'ten aldığı avansı da iade ederek anlaşmayı feshetmiştir. Fakat bu meal mesaisi, Mehmet Âkif'in bütün enerjisini almış, şair Mısır hayatı boyunca tasarlamış olduğu şiirlerin hiçbirisini kaleme alamamış sadece birkaç küçük şiir yazabilmiştir.

Mehmet Âkif için Mısır'daki mahrumiyetlerin en büyüğü, vatanından uzakta bulunması olmuştur. O zamana kadar bir ecdat yadigârı ve vatan sadakati ile sevdiği Mısır'ı, semalarında hilal dalgalanmadığı için yabancı bir diyar olarak addetmeye başlamış, çekmiş olduğu vatan hasretini şu mısralarla dile getirmeye çalışmıştır:

Vatan-cüdâ gibiyim ceddimin diyârında

Ne toprağında şu yurdun ne cûybârında

Bir âşinâ sesi yâhud bir âşinâ izi var

Sadâma beklediğim aksi vermiyor ovalar

Mısır'ın sıcaklığı ile eski sağlamlığını kaybeden bünyesi bu kadar kesif bir çalışmaya tahammül edemeyince değişik zamanlarda Lübnan'a, İskenderiye'ye, Antakya'ya giderek dinlenmeye çalışmıştır (Yaşar, 2006: 47). Mehmet Âkif, siroz hastalığı teşhisi ile Haziran 1936'da İstanbul'a dönmüş, dönerken de Kur'an mealini, dostlarından Yozgatlı İhsan Efendi'ye bırakarak ona "Dönersem alırım, dönmezsem yakarsın" diye

vasiyet etmiştir. Yurduna dönen Mehmet Âkif tedavi olmak için Şişli’de Sıhhat Yurdu’na yerleşmiştir. Burada yirmi gün kaldıktan sonra, Beyoğlu’nda, hamisi Abbas Halim Paşa’nın çocuklarına ait Mısır Apartmanı’na taşınmıştır. Birkaç hafta sonra ise, Said Halim Paşa’nın oğlu Halim Bey’in Alemdağı’ndaki çiftliğine geçmiştir. Son zamanlarında iyice rahatsızlanması üzerine Mısır Apartmanı’na geri dönmüştür.

Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim

Ne sa’âdet, hani ondan bile mahrûmum ben

Daha bir müddet emînim ki hayâtın yükünü

Dizlerim titreyerek çekmeye mahkûmum ben

Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağı

Bana çok görme İlâhî bir avuç toprağını

Yukarıdaki şiirde de görüldüğü gibi, niyazını böyle mısralarla terennüm ederek kendisini kaderin tecellisine bırakmıştır. Mısır’dan döndüğü gün “Ne mutlu bana ki, Peygamberimin yaşında öleceğim” diyerek sevincini dile getirecek kadar müslümanca bir hayat sürmüştür. Ömür boyu hayati bir haslet hâlinde zihninde taşıdığı ve zaman zaman terennüm ettiği anlaşılan o makbul duaya muvafık olarak Mehmet Âkif Ersoy 27 Aralık 1936 tarihinde 63 yaşında iken vefat etmiştir (Yaşar, 2006: 51). Cenazesi Beyazıt Camisi’nden kaldırılmıştır. Devlet erkânı Mehmet Âkif’in cenazesine gereken ilgiyi göstermemiştir. Şairin yakın arkadaşlarından Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Âkif’in cenazesinin nasıl bir törenle kaldırıldığının canlı şahididir: “Cenaze Beyazıt’tan uğurlanacaktı. Beyazıt’ta cenazenin kaldırılacağı yere gittim. O kadar boştu ki, kimseler olmadığı için cenazenin kaldırılıp kaldırılmayacağını anlayamadım. Daha sonra sadece tanıdık birkaç kişiyi gördüm. Daha sonra ise üstünde bir şey olmayan bir cenaze geldi ve ben de ‘herhalde bir fakir cenazesidir’ dedim. O anda bir baktım ki elinde Türk bayrağı ile cenazeye doğru Emin Efendi Lokantası’nın sahibi Mahir Usta’nın koştüğünü gördüm. Cenazenin kime ait olduğunu ve ne sebep ile koştüğünü o anda anladım. Bir anda ise nereden geldiklerini anlayamadığım yüzlerce genç ortaya çıktı ve üniversitenin en büyük sancağını tabuta sarmaya başladılar. Bu esnada yıkıldım ve ellerimi yüzüme kapatarak ağlamaya başladım. Cenazenin şimdi kime ait olduğunu yeni anlamıştım. Türk bayrağı ve Kabe örtüsüne sarılı tabut, üniversiteden gelen gençlerin omzunda taşınıyordu ve manzara anlatılamaz derecede idi. Cenazenin ardından tanımlanamaz bir

kalabalık yürüyordu, bu kalabalık içerisinde ise teşkilattan kimse yoktu, sadece üniversiteden gençler mevcut idi. Bu gençler ise birileri tarafından getirilen gençler değil idi, bunlar kendi özgür istek ve iradeleri ile gelen gençler idi” (Yıldırım ve Özdemir, 2008: 27).

Mehmet Âkif yüzlerce üniversite talebesinin omuzlarında, Edirnekapı Şehitliği’nde çok sevdiği iki arkadaşı Süleyman Nazif ve Babanzade Ahmed Naim’in yanına defnedilmiştir. Cenazesi de yaşantısı gibi sessiz ve sade olmuştur.

Kendi ifadesiyle o münzevi bir adamdı, öyle yaşadı ve öyle uğurlandı:

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince

Günler şu heyûlâyı da er geç silecektir

Rahmetle anılmak, ebediyyet budur ammâ

Sessiz yaşadım kim beni nereden bilecektir

BÖLÜM 1. TARİH İÇİNDE MISIR VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ

1.1. Siyasi İlişkiler

1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in başında olduğu Osmanlı Devleti ordusu, Ridaniye Savaşı'nı kazanmış, Memlûk Devleti yıkılarak Mısır, Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiştir. Mısır'da Osmanlı ve Memlûk yasalarının kaynaştırılması suretiyle 1525 yılında bir kanunname hazırlanmış, Osmanlı padişahının bölgedeki otoritesi ortaya konulmuştur. Tarım gücüne sahip olması ve ödediği vergiler, Mısır'ın uzun süre Osmanlı Devleti'nin ekonomisine kayda değer düzeyde katkı sağlamasını beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girmesi ile birlikte Mısır'la olan ilişkiler de bu süreçten etkilenmiş, Memlûk beyleri bağımsızlıklarını kazanmak için isyan etmişlerdir. Bu isyanlara Avrupalı devletlerin de destek verdikleri bilinmektedir. 1798 yılında Napolyon tarafından Fransızların işgaline sahne olan Mısır, yeniden Osmanlı kontrolüne geçmiş, 1882 yılında ise İngilizler tarafından ele geçirilerek Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır (Baş, 2015: 35-36).

Mısır ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkileri değerlendirirken tarihî, kültürel ve dinî açıdan var olan bağların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Osmanlı Devleti döneminde Mısır 1517 yılından 1882 yılına kadar Türklerin hakimiyetinde kalmıştır (Değerli,2015:23). Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde her iki ülkenin de kendi bağımsızlıklarını kazanmak için mücadele içerisinde olması, iki ülke halkını yakınlaştırmış ve siyasi ilişkiler kurulmasında etkili olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Anlaşması ile birlikte Mısır'daki haklarından vazgeçtiğini kabul etmiştir (Baş,2015:38). Bunun sonrasında, her iki ülkenin de bağımsızlık mücadelesi ile başlayan süreci çerçevesinde Türkiye-Mısır ilişkileri gelişmeye başlamıştır. 1920'li yıllardan bugüne kadar olan süreçte iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin inişli çıkışlı olduğu görülmektedir.

Atatürk döneminde Türkiye-Mısır ilişkileri, Mısır'ın İngilizlerin himayesi altında olması sebebiyle hızlı bir gelişim göstermemiştir. Mısır'ın, halifeliğin kaldırılmasına yönelik gösterdiği tepki iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesine engel olmuştur. 1936 yılındaki gelişmelerle birlikte iyileşmeye başlayan Türkiye-Mısır

ilişkileri, 1937 yılında imzalanan Dostluk Anlaşması ile birlikte olumlu seyrini sürdürmüştür (Özgiray,1996:5). İki ülke arasındaki ilişkinin, Atatürk döneminde durağan bir şekilde başlayıp olumlu yönde devam ettiği değerlendirilebilir.

1930'lu yılların başına kadar, olumlu veya olumsuz şekilde bir etkileşim olmamasına karşın 1932 yılı ile birlikte Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkinin seyrinin pozitif yöne döndüğünü söylemek mümkündür. Ancak 1933 yılında gerçekleşen fes krizi, iki ülke arasındaki ilişkinin yeniden olumsuz yöne evrilmesine sebep olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilen bir yemekte Mısır elçisinin fesinin çıkarttırılması fes krizi olarak adlandırılmaktadır. İlerleyen süreçte Atatürk Mısır elçisini ziyaret etmiş ve Mısır kralı adına verilen resepsiyona katılarak kutlama için krala da telgraf göndermiştir. Mısır tarafının bu olay karşısında bir sonraki yıl Türkiye'nin 10. kuruluş yıldönümü etkinliklerine katılmaması, Mısır'ın tepki gösterdiği ve kırınglılığının sürdüğü şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte, 1934 yılından itibaren değişmeye başlayan uluslararası dengeler nedeniyle Türkiye ve Mısır'ın bir yakınlaşma içerisine girdiği görülmektedir. Özellikle Almanya ve İtalya'nın saldırgan politikaları ve iki ülkenin topraklarını da içerecek şekilde Asya ve Afrika'yı ele geçirme arzularının bulunması, Türkiye ve Mısır ilişkilerinin geliştirilmesi için bir başlangıç olarak kabul edilebilir (Değerli, 2015:12).

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye ve İngiliz heyetleri arasındaki görüşmeler ve yakınlaşma, Mısır basını tarafından yakından takip edilmiştir (Baş,2015:59). Bu süreçte Türkiye'nin bölgede güçlenmesinin, Ortadoğu'daki diğer devletleri etkileyecek sonuçlarının önemine vurgu yapılmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler bu gelişmeler eşliğinde devam etmiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Mısır ilişkilerinde kayda değer bir yakınlaşmadan bahsedilmesi güçtür. Bunun nedeni ise Türkiye'nin bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin öncü olduğu Batı Bloku'nda yer almayı tercih etmesine karşın Mısır'ın Sovyetler Birliği'nin liderlik ettiği Doğu Bloku'nda yer almayı seçmesidir.

Demokrat Parti iktidarı döneminde Türkiye'nin İsrail ile yakın ilişkiler kurma isteği, Türkiye ve Mısır arasındaki siyasi ilişkileri etkileyen temel faktör konumundadır. Bir yandan İsrail ile yakınlaşma eğilimi gösteren Türkiye, bir yandan Mısır'ı da kapsayacak şekilde diğer Arap ülkeleri ile yakınlaşma isteği içerisinde olmuştur. Bu dönemde Arap-

İsrail savaşları yaşandığı için Türkiye'nin Mısır'la olan ilişkilerinde bir gelişme kaydedilmemiştir. Takip eden süreçte yaşanan Süveyş Krizi de Türkiye ve Mısır arasındaki siyasi ilişkiler açısından yer verilmesi gereken hususlardan birisidir. Mısır Başkanı Nasır'ın İngiltere karşıtı politikaları sebebiyle başlayan krizde Türkiye Mısır'ın karşısında, yani Batı ülkelerinin yanında yer almıştır. İsrail tarafından Mısır'a karşı yapılan saldırı Türkiye tarafından kınanmış olsa da Süveyş Krizi'nin ardından Türkiye ve Mısır ilişkileri olumsuz yönde etkilenmiştir (Duran ve Karaca, 2013: 124).

Mısır'ın coğrafi konumu Türkiye'nin tarihî, sosyal, kültürel ve dinî bağının olduğu bölgeleri ve ülkeleri kapsamaktadır. Bu nedenle Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkinin önemi her iki taraf için de büyüktür. Günümüzde Akdeniz sularındaki doğalgaz rezervi arama çalışmaları, coğrafi konumla ilgili olup siyasi ilişkilere yön veren bir gelişme olarak yorumlanabilir.

Türkiye ile Mısır arasındaki siyasi ilişkiler, her iki ülkede gerçekleşen darbeler ve uluslararası gelişmelerin etkisi altında devam etmiştir. Ülkelerin iç dinamiklerinin yanında Türkiye'nin Boğazlar, Mısır'ın ise Süveyş Kanalı sebebiyle sürekli olarak uluslararası gündemde yer alması, iki ülkenin birbirine benzer yönlerini göstermektedir. Türkiye'nin uzun süre Batı ülkeleriyle yaklaşacak şekilde politikalar izlemesi sebebiyle Ortadoğu ülkeleri ile yaklaşması pek mümkün olmamıştır. 2002 yılında Türkiye'de yaşanan hükümet değişikliği ile birlikte, yeni hükümet, rotasını Ortadoğu'ya çevireceğinin sinyallerini vermiştir. Bu durum Türkiye ve Mısır ilişkilerinin gelişmesi için yeni fırsatlar doğurmuştur. Yakın döneme kadar Türkiye'nin, Mısır'da belirli bir kesim tarafından model olarak alındığı bilinmektedir (Uysal, 2011: 168). Özellikle Arap Baharı öncesinde bu yöndeki fikirler çokça dile getirilmiştir. Bu da iki ülke arasındaki ilişkinin seyrini izlemek bakımından oldukça önemli bir husustur.

Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için öncelikle güvenlik konusunun dikkate alınması gerekir. Çünkü Ortadoğu ülkelerinde güvenlikle ilgili yaşanan gelişmeler siyasi ilişkilerin seyrini değiştirebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere bazı dış devletlerin, Ortadoğu ülkelerine askerî yardım yapmak suretiyle, onlarla siyasi alanda da yakınlık kurma girişimi içerisinde oldukları bilinmektedir (Kuduoğlu, 2018: 130). Bu durum, bu ülkelerin siyasi

ilişkilerinin seyrini etkilemektedir. Türkiye ve Mısır arasındaki siyasi ilişkilerde de zaman zaman bunun yansımaları görülmektedir.

Siyasi ilişkiler bakımından Türkiye ve Mısır'ın yakın zamandaki en parlak dönemi, Arap Baharı sonrasındaki seçimlerle başa geçen Mursi'nin cumhurbaşkanlığı esnasında yaşanmıştır. Mursi, dış politikada ciddi kararlar alarak köklü değişimlerden kaçınmış, bunun yerine Mısır'ın rotasını Ortadoğu'ya çevirip etki alanını genişletmeye çalışarak dış politikada söylem ve kimlik arasında bir denge kurmaya özen göstermiştir (Özkan, 2014: 12). Bu durum, Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkinin seyrinin olumlu yönde ilerlediği bir dönemi beraberinde getirmiştir. Mursi her ne kadar kısa bir süre görevde kalmış olsa da, bu süre zarfında Türkiye ile Mısır arasında siyasi açıdan önemli bir yakınlaşma meydana gelmiştir.

Mısır ve Türkiye ilişkilerinde Filistin sorunu önemli yere sahip konulardan bir tanesidir. Mısır, Filistin sorununun çözüme kavuşturulması hususunda büyük bir rol üstlenmiştir. Bu, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin, üçüncü aktörlerin varlığına göre şekillenebileceğini göstermesi bakımından ayrıca dikkate alınması gereken bir husustur. Benzer şekilde Suriye'de yaşanan ve hâlâ devam etmekte olan iç savaş sürecinde Mısır, bulunduğu konum sebebiyle stratejik bir öneme sahiptir. Yine Türkiye açısından Afrika'ya açılan kapı niteliğini taşıyan Mısır, siyasi ilişkilerin iyi seyretmesi beklenen/gereken ülkelerden birisidir (Akgün ve Gündoğar, 2014: 6). Buna karşın, her ülkede olduğu gibi, yönetim ve yöneticilerde yaşanan herhangi bir değişim, ülkenin dış politikasının istikrarının ve siyasi ilişkilerinin seyrinde sürdürülebilir bir iyileşme sağlanmasının önüne geçmektedir.

1.2. Ekonomik İlişkiler

Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler değerlendirilirken siyasi ilişkilerin durumunu dikkate almak gerekir (Akgün ve Gündoğar, 2014: 6). Başka bir ifadeyle, siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkilerin seyrini belirlerken büyük bir role sahiptirler. Mısır ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin de inişli çıkışlı bir biçimde seyrettiği söylenebilir.

Osmanlı Devleti idaresi döneminde Mısır, ekonomide önemli bir yere sahip olmuştur. Coğrafi konumu sebebiyle stratejik bir önemi olan Mısır'da istikrarın sağlanması ile

birlikte Mısır, Osmanlı Devleti'ne ekonomik açıdan büyük katkıda bulunmuştur. Özellikle tarım açısından sağladığı katkılarıyla Mısır'ın, Osmanlı Devleti'nin ekonomisinde ve ekonomisinin gelişmesinde büyük rol oynadığı görülmektedir. Mısır tarafından Osmanlı Devleti'ne ödenen vergiler de, Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne bulunduğu ekonomik katkılar içinde değerlendirilebilir (Baş, 2015: 34).

Mısır ve Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde farklı bloklarda yer almaları sebebiyle yakın ilişkileri olmamıştır. Ancak Cemal Abdunnasır'ın yönetiminde olduğu dönemde Türkiye ile Mısır arasında karşılıklı olarak konsolosluklar açılmış ve ilişkiler olumlu bir yönde sürdürülmüştür. Bu adımın ardından Mısır ve Türkiye arasında ticaret anlaşması da imzalanmıştır (Şahin ve Sarı, 2017: 30).

20. yüzyılın sonlarına doğru iki ülke arasındaki ticari etkileşimler artmıştır. Türkiye ve Mısır arasında özellikle 90'lı yıllarda çok sayıda ticaret anlaşması imzalanmıştır. Serbest ticaret anlaşmasının varlığı ise, ekonomik ilişkilerin seyrini oldukça olumlu yönde etkilemesi sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. İki ülke arasında denizcilik anlaşması, kara ve hava taşımacılığı anlaşmaları, ekonomik işbirliği anlaşması, çifte verginin önlenmesi anlaşması gibi anlaşmaların imzalandığı da görülmektedir. Mısır ve Türkiye arasında bu süreçte, birbirinden farklı alanlarda 93 tane anlaşma imzalanmıştır. Bu da Türkiye ve Mısır'ın ekonomik işbirliği girişimlerinin varlığını göstermektedir (İzto, 2016: 4).

Türkiye'nin Mısır'a yaptığı ihracat ve yine Türkiye'ye Mısır'dan yapılan ithalat verileri, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler hususunda ipucu vermektedir. Türkiye'nin Mısır'a ihraç ettiği başlıca ürünler arasında şunlar öne çıkmaktadır: Mineral yakıt ve mineral yağ, demir-çelik, kara taşıtı parçaları. Mısır'dan Türkiye'ye ithal edilen ürünlerde ise şunlar öne çıkmaktadır: Plastik eşyalar, gübre, giysi aksesuarları, pamuk. İnorganik kimyasal maddeler, pamuk, plastik ve plastikten mamul eşya gibi ürünlerin her iki tarafın ihracatında karşılıklı olarak yer alması dikkat çeken bir ayrıntıdır. Türkiye, Mısır'ın dış ticaretinde beşinci sırada yer almaktadır (Akgün ve Gündoğar, 2014: 6). Bu da iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin düzeyini ve potansiyelini göstermektedir.

Gelişmiş ülkeler sınıfında yer almayan bir ülke olarak Mısır, çeşitli ekonomik istikrarsızlıklar yaşamaktadır (Telci, 2015: 171). Bu durumun benzeri Türkiye ekonomisinde de gözlenmektedir. Yani, her iki ülkede de ekonomik açıdan istikrarın

sağlanamamış olması, Mısır ve Türkiye arasında sağlam temellere dayanan ekonomik ilişkiler geliştirilmesini güçleştiren bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Son dönemde Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkilerin pek olumlu yönde ilerlememesi, ekonomik alana da yansımaktadır. Bununla birlikte hâlen Mısır'da faaliyet gösteren iki yüzden fazla Türk şirketi bulunmakta ve bu şirketler yaklaşık olarak elli bin kişiye iş imkânı sağlamaktadır. Bu da, Türkiye ve Mısır'ın birbirleri için önemli pazarlar olduklarını göstermektedir.

1.3. Kültürel İlişkiler

Bağdat'taki Abbasi halifesinin gücünü yitirmesiyle Abbasi Devleti'nin Mısır'a vali tayin ettiği Tolunoğlu Ahmed'in kurduğu Tolunîler Devleti, Mısır'da Türk dili ve kültürünün inkişafında önemli rol oynamıştır. Bunun ardı sıra gelen İhşîdîler, Eyyubiler, Memlük Devleti ve son olarak da Osmanlı Devleti ile birlikte Mısır'da, yaklaşık bin yıllık bir süreci kapsayan, Türk dili ve kültürü tesirinin izlerini sürmek mümkündür.

Bahse konu olan dönemde eğitimde, yazışmalarda, sokakta Arapça kullanılsa da orduda ve sarayda Türkçe konuşulmuştur. Bu döneme ait günümüze ulaşan on beş civarında eser vardır:

Tablo 1:
Türkiye-Mısır Ticaret Anlaşmaları

SIRA NO	ESER ADI	AÇIKLAMA
1	Ebû Hayyân (1256-1345) Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk	Araplara Türkçe öğretmek amacıyla kaleme almış (1312)de Kahire'de tamamlamış
2	Kitâbu Mecmû'u Tercümân-ı Türkî ve Arabî ve Moğolî	Mısır(1343) Müstensihî Halil b. Muhammed el-Konevî
3	Kitâbu Tuhfeti'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye	Yazarı belli değil; Mısır veya Suriye'de yazılmış 13'üncü yüzyıl eseri olduğu sanılıyor
4	Kitâbu Bulğati'l-Müşâk fi Lügati't-Türk ve'l-Kıfçâk	Yazarı Cemâleddin Ebû Muhammed Abdullah et-Türkî. Mısır veya Suriye'de 15'inci yüzyılda yazıldığı sanılıyor
5	El-Kavâninü'l-Külliye li-Zabtî'l-Lügati't-Türkiyye	Yazarı bilinmiyor. Kahire'de 15'inci yüzyıl başlarında yazıldığı sanılıyor
6	Ed-Dürretü'l-Mudî'e fi'l-Lügati't-Türkiyye	Yazarı bilinmiyor. Bu eserlerin tamamı Araplara Türkçeyi öğretmek için yazılmış gramer kitaplarıdır. Sözlük ve kelime listeleri de ihtiva edenler vardır
7	Kitâb fi'l-Fıkh	Arapça'dan Kıpçak Türkçesine çevrilmiş bir fıkıh kitabıdır; çevireni, müstensihî ve tarihi bilinmiyor
8	Kitâb fi'l-Fıkh bi'l-Lisâni't-Türkî	Fıkıh fetvalarından oluşan bu eserin müellifi, müstensihî bilinmiyor
9	İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin	İskenderiye emîri Seyfî Bacman için Arapçadan satır altlarına Kıpçak Türkçesi olarak çevrilmiştir. (1387)de İskenderiyye'de tamamlanmış. Fıkıh konuları içeren eser aynı zamanda hükümdar ve yöneticilere öğütler verir. Yazarı bilinmiyor
10	Kitâbu Mukaddimeti Ebî'l-Leys es-Semerkindî	Kansu Gavri için Kıpçak Türkçesi'ne çevrilmiştir. Müstensihî Esenbay b. Sudun'dur
11	Kitâb fi İlmi'n-Nüşşâb	Okçuluk hakkındaki eser Arapçadan Memlûk Kıpçakçasına çevrilmiştir; Tarihi ve çevireni bilinmiyor
12	Kitâb fi Riyâzati'l-Hayl	Farsçadan Memlûk Kıpçakçasına çevrilmiştir. Konusu atçılıkla ilgilidir. Çevireni ve çeviri tarihi belli değildir
13	Münyetü'l-Guzât	Muhammed b. Yakûb'un el-Furûsiyye fi Remy el Cihâd adlı eserinin 3'üncü bölümünün çevirisidir. Konusu; okçuluk ve binicilik hakkındadır. Çevireni ve çeviri tarihi bilinmiyor
14	Baytaratü'l-Vâzih	Sultanın nedimlerinden Tolu Beg'in emriyle, Baytara adlı Arapça eserden Kıpçak Türkçesine tercüme edilmiştir. Bir giriş ve dört bölümden oluşan eser at hastalıkları ve tedavi yöntemleri hakkındadır. Çevireni bilinmiyor
15	Kitâbu Gülistân bi't-Türkî (Gülistan Tercümesi)	Seyf-i Sarâyî tarafından, İranlı şâir Sa'dî el-Şîrâzi'nin Gülistan adlı eseridir (1391)'de Kıpçak Türkçesine çevrilmiştir. Başarılı ve edebî bir çeviridir

1.3.1. Osmanlı Dönemi

Tolunoğulları Devleti'nin kurulduğu 9. yüzyıldan 1952 yılına kadar Mısır'da Türkler, ya yönetimde olmuşlar ya da yönetim Türk devlet kültürü içinde yetişmiş kimselerden teşekkül etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti ve özellikle Mehmet Ali Paşa döneminin, kültürel ilişkiler açısından yeri ve değeri farklıdır.

Osmanlı yönetimindeki Mısır'da 1517'den hidivliğin Kavalalılarına verilmesine kadar 142 vali görev almıştır. Bu süre içerisinde yönetim, ordu ve hukukta Türkçe hakim dil olmuştur. Kahire ve diğer kültür merkezlerinde sadece Osmanlı Hükümeti tarafından atanan memurlar arasında değil yönetime yakın olanlar ve elit Arap kesim arasında da Türkçe yaygınlaşmaya başlamıştır.

Mısır'da Türkler nüfus bakımından az olsalar bile hiçbir zaman azınlık statüsünde kalmamışlardır. Azınlık statüsünde kalmadıkları için de kendilerini toplumdan ayrı tutmamışlardır (İhsanoğlu,2006:12).

Mehmet Ali Paşa'dan sonra Osmanlı-Mısır kültürel ilişkileri dört husus üzerinden gelişmiştir: Türk dilinin öğretilip yeni kurulan okullarda Türkçe ders kitaplarının okutulması ve bununla beraber özellikle yönetici sınıf arasında Osmanlı kültürünün yaygınlaşması; Osmanlı edebiyatında önemli bir yeri bulunan Farsçanın Mısır'da da yaygınlaştırılması; öğrencilere küçük yaşta Türk-İslam sanatlarının öğretilmesi; Türk musikisine duyulan ilginin sarayın dışına taşması ve bunun geniş kitlelerce benimsenip sevilir hâle gelmesi.

Ayrıca giyim kuşam, mutfak kültürü, hayat tarzı vb. alanlarda hatırı sayılır bir etkileşim de ortaya çıkmıştır (İhsanoğlu, 2006: 24). Mısır'da, özellikle yüksek zümre arasında bu alaturka hayat tarzının benimsenmesinde ve yaygınlaşmasında, saray ve Mehmet Ali Paşa'nın ailesi dışında, Çerkez ve Gürcü cariyelerin Türk terbiyesiyle yetiştirilip, belirli bir yaştan sonra, toplumun ileri gelenleri ile evlendirilmesi de rol oynamaktadır (İhsanoğlu, 2006: 25). Bu Kafkasyalı cariyeler, bir nevi kültür nakledicisi görevini üstlenmişlerdir.

Bu süreçte Türk kavramı Mısır'da etnik bir anlam taşımamış, kültürel aidiyeti ifade etmek için kullanılmıştır. Bunun en önemli belirleyicisi ise Türkçe olmuştur. Osmanlı-Türk kültür dairesinde bulunan ve Anadolu'dan, Kafkaslardan, Rumeli'den gelen

Çerkez, Arnavut, Gürcü, Boşnak gibi Türkçeyi öğrenmiş, Türkçe konuşabilen unsurlar da Türk sayılmışlardır (İhsanoğlu, 2006: 3).

1.3.2. Mısır’da Türk Matbaacılığı

Mısır’da Türkçe yayınlar basan matbaaların kurulması, Osmanlı-Türk kültürünün kökleşmesine büyük katkıda bulunmuştur. Yaklaşık 11 matbaada 694 adet kitap basılmıştır. Bu kitapların bir kısmını Türkçe telif eserler, bir kısmını da tercüme eserler oluşturmaktadır (İhsanoğlu, 2006 :385-517).

Türkçe eser basan matbaaların başlıcaları şunlardır:

Bulak Matbaası: Kuruluşundan kısa bir süre sonra İstanbul’daki matbaalarla yarışır hâle gelen bu matbaa, zaman içerisinde İstanbul’a da basılı kitaplar göndermiştir. Zaman zaman İstanbul’daki matbaalarla fikir ve malzeme alışverişi yaptığı da bilinmektedir. En fazla Türkçe eser basan matbaadır. (İhsanoğlu, 2006: 517)

Dîvânü’l-cihâdiyye Matbaası: Arapça, Farsça ve Türkçe eserler basmıştır. Basılı Türkçe kitaplar arasında askerlikle ilgili dokuz eser bulunmaktadır.

Medârisü’t-Türkiyye Matbaası: Matbaa, toplamda altı adet Türkçe kitap olmak üzere, Ahmet Cevdet Paşa’nın *Kavâid-i Osmaniyye* adlı eseriyle birlikte bazı ders kitapları basmıştır.

Vâdiyyü’n-Nîl Matbaası: Matbaa, kendisiyle aynı ismi taşıyan Arapça bir gazete de çıkarmıştır. Bastığı Türkçe kitap sayısı sekizdir.

Matbaa-i Osmâniyye/ Kânûn-ı Esâsî Matbaası: Mısır’ın Türkçe yayıncılık tarihinde en çok konuşulan matbaalarının başında gelmektedir, Jön Türkler tarafından kurulmuştur. Mısır’ın İngiliz yöneticilerince himaye görmüştür. Bu matbaada Osmanlı yönetimi aleyhinde yazılar da basılmıştır.

Osmanlı İttihâd ve Terakkî Cemiyeti Matbaası: İttihâd ve Terakkî Cemiyeti’nin Mısır Şubesi’nin matbaasıdır. Tunalı Hilmi ve Ahmet Cevdet’in eserlerini basmıştır. Ayrıca matbaa, kurulduğu yıl Türkçe yayın yapan *Nasihat* adlı bir gazete de çıkarmıştır.

Hindiyeye Matbaası: On beş adet Türkçe kitap basmıştır. Bu kitapların arasında Rıza Nur'un *Gurbet Dağarcığı* adlı eserinin yanı sıra Mehmed Selahaddin Bey'in *İttihâd ve Terakkî Aleyhinde Bildiklerim* adlı eseri dikkat çekmektedir.

Maarif Matbaası: Matbaada toplam on yedi adet kitap basılmış olup bunların sekiz tanesi Türkçedir.

Türk Matbaası: Matbaa toplamda on adet Türkçe kitap basmış, *Türk* adlı bir gazete çıkarmıştır.

İctihâd Matbaası: Daha önce Abdullah Cevdet tarafından Cenevre'de kurulan bu matbaa, Abdullah Cevdet'in Osmanlı aleyhinde yazdığı yazılar nedeniyle kısıtlama getirilince Kahire'ye taşınmıştır. Bu matbaada toplam on iki adet Türkçe kitap basılmıştır.

Osmanlı Matbaası: Matbaada on sekiz adet Türkçe kitap basılmıştır (İhsanoğlu, 2006: 355-363).

1.3.3. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde siyasal ilişkilerin rengi kültürel ilişkilere de yansımıştır. 1923-1934 yılları arasında İngilizlerin Mısır'da Türkiye aleyhindeki propagandaları neticesinde Türkiye hakkında olumsuz bir algı meydana gelmiş ve bu durum, kültürel ilişkilerde de kendini hissettirmiştir. Osmanlı döneminden kalan bir gelenekle, Cumhuriyet aleyhtarı bazı gruplar, tıpkı Osmanlı muhalifleri gibi, soluğu Mısır'da almışlar ve Türkiye aleyhinde faaliyetlere başlamışlardır. Osmanlı döneminde Jön Türkler'i Osmanlı aleyhine kullanan İngilizler, Cumhuriyet döneminde de Osmanlı hayranlığı üzerinden rant sağlamaya çalışmışlardır. Bu propagandada, Mustafa Sabri Efendi gibi Osmanlı bürokrasisinde çalışmış din adamları kullanılmıştır. Faaliyetler çeşitli yayın organları vasıtasıyla yapılırken özellikle şu meseleler üzerinden 41Türkiye aleyhtarlığı geliştirilmiştir: Halifelik, Türkiye'nin komünizme kaydığı iddiaları, afyon üretimi, şapka devrimi vb.

Bu dönemde Türkiye, bu propagandalara iki gazeteyle cevap vermeye çalışmıştır: Biri Kahire'de yayımlanan, önceki adı Muâhedât sonraki adı Yeni Türkiye olan gazete, diğeri ise Anadolu Ajansı'nın günlük bülteni olan el-Enbâ'u's-Şarkiyye'dir. (Değerli, 2016:62)

1934-1938 yılları arasında ise ilişkiler iyiye doğru gitmeye başlamış, üniversiteler arasında başlayan dostluk havası günümüze kadar devam etmiştir.

1.3.4. Edebî İlişkiler

Mısır sahasında yazılmış Kıpçak Türkçesi yadigarları, Türk edebiyatı için büyük bir kıymeti haizdir. Mısır, Türk hâkimiyetinin son yıllarına kadar dahi Türklerin fikrî, ilmî ve kültürel merkezlerinden biri olma kimliğine sahip olmuştur. Özellikle edebî alanda Kahire, İstanbul'un bir aynası olma vasfını taşımıştır. Mısır'da Klasik Osmanlı edebiyatından Tanzimat Dönemi ve Sonrası Osmanlı edebiyatına; Halk edebiyatından basın yayına kadar her alanda Türk dili ve edebiyatının yansımalarını izlemek mümkündür.

1.3.4.1. Mısır'da Yazılan Divanlar

Anadolu coğrafyasında yazılan şuara tezkireleri Mısırlı divan şairlerinden sınırlı şekilde söz ederler. Bundan dolayı Mısırlı divan şairlerinin varlıklarını ancak günümüze ulaşan divanlarından biliyoruz.

Mısır'daki divan şairlerinden dokuzu Mısır doğumludur. Bunlardan üçü 16. yüzyılda, ikisi 18. yüzyılda, dördü de 19. yüzyılda yaşamıştır.

Görevleri dolayısıyla Mısır'da bulunan veya buraya tanınmak için gelen divan şairlerinin sayısı yüz seksen sekizdir. Toplamda altmış beş divan şairi Mısır'da vefat etmiştir. Yine burada eğitim alan şairlerin sayısı da altmış beştir. (Oğraş, 2009:652)

Genel olarak bakıldığında, 16. ve 17. yüzyıllarda Mısır'da yaşayan divan şairleri, sayı bakımından, 18.,19. ve 20. yüzyıllarda yaşayanlara nazaran daha fazladır (Oğraş, 2009:663).

1.3.4.2. Mısır'da Basılan Türkçe Eserler

Divanlar

Mısır'da basılan ilk Türkçe divan, 1837 yılında Mısır valiliği de yapmış olan Mustafa Ragıp Paşa'nın divanıdır. Basılan diğer divanların bazıları basım tarihine göre şöyle sıralanabilir:

Dîvân-ı Nef'î-1836

Dîvân-ı Şeyh Gâlib-1836

Dîvân-ı Sezâyî-i Gülşenî-1840

Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-1841

Dîvân-ı Nâbî-1841

Dîvân-ı İsmâil Hakkı-1841

Dîvân-ı Haşmet-1841

Dîvân-ı Ârif-1842

Dîvân-ı Fâzıl Bey Enderûnî-1842

Dîvân-ı Niyâzî-1843

Dîvân-ı Leylâ Hanım-1844

Çeşm-i Âfet Hanım Dîvânı-1898 (İhsanoğlu, 2006: 196-198)

Diğer Türkçe Edebî Eserler

Mısır'da basılan Türkçe edebî eserler, İstanbul veya İstanbul harici Osmanlı coğrafyasında basılıp yeniden Mısır'da basılanlar, Mısır'da Mehmet Ali Paşa ailesi etrafında oluşmuş Türkçe bilen aristokrat kesimin kaleme aldığı edebî eserler ve doğrudan Arapça, Farsça veya bir başka dilden Türkçeye çevrilmiş eserler olarak tasnif edilebilir.

1.3.5. Mısır'da Türkçeden Arapçaya Tercüme Edilen Edebî Eserler

Birbirinden farklı kültürler arasındaki etkileşimin en belirgin hususiyetleri, edebî eser tercümelerinde rahatlıkla izlenebilir. Çünkü başarılı bir edebî eser tercümesi için her iki dilin gramer kurallarını bilmek yetmez, o iki dilin ait olduğu milletlerin kültürel kodlarına da ulaşmak elzemdir. Türkçeden Arapçaya, Mısır kaynaklarına göre, iki yüz dört adet edebî eser tercüme edilmiştir. Bu eserlerin ilki 1880 yılında yayımlanan *Kıssatu Ebû Âli bin Sînâ ve şakîkuhu Ebî el-Hâris mâ-hasala le-hümmâ min-nevâdiri 'l-'acâ'ib ve şevâridi 'l-garâ'ib* tir. Aslı Farsça olan bu eserin Türkçe baskısı ise 1839 yılında Kahire'de yapılmıştır (İhsanoğlu, 2006: 310).

Nasrettin Hoca fıkra ve hikâyeleri, Mısır'da Türkçeden Arapçaya tercüme edilen ve oldukça rağbet gören eserlerin başında gelir. Eserin farklı çevirmenler tarafından

yapılan birçok tercümesi mevcuttur. Bu tercümelerin ilki 1839'da, sonuncusu ise 1963 yılında basılmıştır (İhsanoğlu, 2006: 311).

Tanzimat dönemi eserleri de Mısır'da ilgi görüp Arapçaya tercüme edilen eserlerdendir. Bunlar arasında Namık Kemal'in *Celâleddîn Harzemşâh* ve *Vatan yâhud Silistre*'si; Ziya Paşa'nın da *Tercî-i Bend*'i bulunmaktadır (İhsanoğlu, 2006: 311).

Abdülhak Hamit Tarhan'ın *Târık yâhud Endülüş Fethi* piyesinin tercümesi, Mısır'da 1910, 1912, 1935 ve 1959 yıllarında dört kez basılmıştır. Ayrıca Abdülhak Hamit'in *İbni Mûsâ yâhud Zâtü'l-cemâl* adlı piyesi de 1962 yılında basılmıştır (İhsanoğlu, 2006: 312).

1960 yılında Cenap Şahabettin'in *Evrâk-ı Eyyâm* adlı eseri tercüme edilmiştir (İhsanoğlu, 2006: 312).

Modern şiirde ise eserleri en çok çevrilen şair Nazım Hikmet olmuştur. Nazım Hikmet'in *Ferhat ile Şirin yahut Bir Seveda Masalı* adlı piyesi 1969 yılında Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir. Ayrıca Nazım Hikmet'in birçok şiirinin tercümesi değişik zamanlarda farklı süreli yayınlarda da yayımlanmıştır (İhsanoğlu, 2006: 313).

qBiri 1939 yılında, diğeri ise 1970 yılında Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından yayımlanan iki Türk hikâye antolojisi, Türk edebiyatını en iyi şekilde tanıtan eserler arasında gösterilebilir (İhsanoğlu, 2006: 312).

Mısır'da en çok ilgi gören tercümelerden biri de Mehmet Âkif Ersoy'un Kahire'de bulunduğu sırada kaleme aldığı ve *Safahat*'ın yedinci bölümünü oluşturan *Gölgeler*'in tercümesidir (İhsanoğlu, 2006: 314).

Necip Fazıl Kısakürek'in *Bir Adam Yaratmak* adlı piyesi 1988 yılında tercüme edilip basılmıştır. Ayrıca yine Necip Fazıl tarafından kaleme alınan ve Hazret-i Peygamber'in hayatını konu edinen altmış üç levhalık manzum eser de 1994 yılında Mısır'da basılmıştır (İhsanoğlu, 2006: 316).

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i de 1981 yılında Arapçaya tercüme edilerek basılmıştır (İhsanoğlu, 2006: 316).

1.3.1. Mısır'da Yayımlanmış Türkçe Süreli Yayınlar

Mısır'da ilk sayısı 1828 yılında çıkarılan *Vekâyi'-i Misriyye*'den başlayarak son sayısı 1947 yılında çıkarılan *Cephe* dergisine kadar altmış dört süreli yayın Türkçe veya Arapça-Türkçe olarak okuyucu karşısına çıkmıştır (İhsanoğlu, 2006: 251).

1828 yılında yayın hayatına başlayan ve Türkçe yayımlanan ilk gazete olan *Vekâyi'-i Misriyye*, Türk gazetecilik tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Vekâyi'-i Misriyye Arapça ve Türkçe olarak yayın yapmış resmî bir gazetedir. *Vekâyi'-i Misriyye*'den başka, İskenderiye şehrinde yine Arapça ve Türkçe çıkan *Mısır* gazetesi de onunla aynı hüviyete sahiptir (İhsanoğlu, 2006: 252).

Mısır'da yayın yapan gazete ve dergilerin büyük çoğunluğunu Jön Türkler tarafından çıkarılan gazeteler oluşturur. Abdülhamit döneminde Paris ve Cenevre gibi Mısır da muhalif anlayıştaki yayınların merkezi hâline gelmiştir.

Diğer yandan, Mısır'daki süreli yayınların arasında dikkat çeken bir grup da Birinci Dünya Savaşı'nda esir düşen Türk askerlerinin esir kamplarında çıkardıkları gazetelerdir. Bunların kimisi elle, kimisi de teksirle çoğaltılarak dağıtımına hazırlanmıştır. (İhsanoğlu, 2006: 286)

1.3.1.1. Edebî Süreli Yayınlar

Esir kamplarında çıkan gazete ve dergiler arasında edebî yönü ağır basanların sayısı fazladır. Bunların dışında da edebî ve mizahî dergilere rastlanmaktadır. Bu edebî ve mizahî dergiler şöyle sıralanabilir:

Basîrû'ş-Şark: Siyasi, edebî ve zirai konuları ele alan bir gazete olarak öne çıkmıştır. (1895)

Kafes: Edebî, içtimaî, mizahî içerikli bir gazetedir. Esir kampında teksir yoluyla çıkarılmıştır. (1919)

Kızılelma: İlmî ve edebî bir hüviyete sahiptir. Haftalık bir gazetedir ve esir kampında teksir yoluyla çıkarılmıştır. (1919)

Lak Lak: Beş sayısını Kahire'de çıkardıktan sonra İstanbul'a taşınmıştır. (1907)

Mısır: İlim, edebiyat ve tarihle ilgili faaliyetlerden bahseden bir gazetedir. (1890)

Mir'at-ı 'Ulûm: Ayda bir çıkan bu gazete ilmî, edebî ve içtimaî konuları ele almıştır. Yayın ilkesi olarak politikadan uzak durmayı tercih etmiştir. (1907)

Şark-ı Musavver: İlmî ve edebî konuları ele alan bir gazetedir. (1901)

Tarîk: Siyasî, edebî ve ilmî haftalık bir gazetedir. (1901)

Tıraş: Cumartesi günleri yayımlanan bir mizah gazetesidir.(1919)

Türk (Le Turc): Siyasî, ilmî ve edebî konuları ele alan haftalık bir gazetedir. (1903)

Yarın: İçtimaî, edebî, mizahî konuları işleyen ve esir kampında çıkarılan bir gazetedir. (1920)

Yeni Fikir: Siyasî, iktisadî, edebî konuları ele alan; hürriyet, adalet ve eşitlik taraftarı bir Osmanlı gazetesidir (1907).

BÖLÜM 2. MEHMET ÂKİF ERSOY’UN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

2.1. Mehmet Âkif’in Hayatı

Mehmet Âkif Ersoy, 20 Aralık 1873 (h. 29 Şevval 1290) İstanbul'un Fatih semtinde, Sarıgözel Mahallesi'nde 12 numaralı evde doğdu. Babası Fatih Medresesi müderrislerinden Mehmet Tahir Efendi, henüz çocukken, o dönemde Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Arnavutluk'un İpek kazasına bağlı Şuşise köyünden eğitim almak için İstanbul'a gelmiştir. Mehmet Âkif'in babasından önce, Şirvanlı Derviş Efendi ile bir evlilik yapmış olan annesi Emine Şerife Hanım ise aslen Buharalı bir ailenin kızıydı ve Tokat doğumluydu. Ancak kocasını ve üç çocuğunu kaybetmesinin ardından o sırada kırk beş yaşında olan Tahir Efendi ile evlendi. (Düzdağ M, 2006: 23,24) Müslüman bir Türk kadını olan Şerife Hanım'ın, oğlunun hayatında her zaman ayrı bir yeri olduğu bilinmektedir. Şerife Hanım, onun edebî faaliyetlerini her zaman desteklemiş, eserlerini takdir etmiştir. Örneğin şair, *Küfe* şiirindeki mısraları annesine okuduğunda annesi "İncesini ipe, kalınını sapa dizmişsin." gibi bir yorumda bulunmuştur. (Şehsuvaroğlu, 2002: 11) Bu anekdot, annesinin oğlunun fikir ve sanatına dair değerlendirmelerde bulunduğuna işaret etmektedir.

Titiz tabiatından dolayı "Temiz Tahir Efendi" olarak tanınan Tahir Efendi, Nakşibendî tarikatına müntesip idi ve din derslerini Yozgatlı Hacı Mahmut Efendi'den alıyordu. Tahir Efendi, oğluna ebced hesabıyla onun doğum tarihini gösteren "Ragıyf" adını verdiğini ancak bunun insanlar tarafından anlaşılmadığını, "Âkif" biçiminde telaffuz edildiğini belirtmiştir. Bu nedenle babası vefatına kadar oğluna "Ragıyf" adıyla hitap etmiştir (Düzdağ, 2006: 23-24). Tahir Efendi 1888 yılındaki vefatına kadar Âkif'in Arapçasının ve dinî bilgilerinin ilerlemesine yardımcı olmuştur. Âkif, *Safahat*'ın üçüncü kitabında babasını şöyle anlatmaktadır: "İpekli Tahir Efendi merhumdur ki, benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim." (Düzdağ, 2006: 26). Karı kocanın, Âkif 'ten iki yıl sonra Nuriye adlı kız çocukları dünyaya gelir. Âkif'in birinci *Safahat*'ta ölümünü konu ettiği yeğeni "Selma", Nuriye'nin kızıdır. (Düzdağ, 2006: 24)

Ailenin Sarıgözel'deki evi de, Emine Şerife Hanım'ın eski kocası olan Şirvanlı Derviş Efendi'den kalmıştır. Bu evin 1888 yılındaki meşhur Fatih yangınında yanmasının

ardından aynı yere daha küçük bir ev yapılmış, burada Âkif evlendikten sonra ilk kızı Cemile'nin doğumuna kadar ailece oturmuşlardır. (Okay, 2005: 11)

1878 yılında yani hicri hesapla Mehmet Âkif dört yıl dört ay ve dört günlük iken, geleneğe uyulmuş ve ilk tahsiline başlaması için Fatih'teki Emir Buhari Mahalle Mektebi'ne gönderilmiş ve burada iki yıl eğitim almıştır (Çantay, 2008: 485). 1879 yılı sonlarında Fatih İbtidaisi'ne (ilkokul) devam eder. Bu yıldan itibaren babası ona Arapça öğretmeye başlar. Yaz aylarında babasının Emin Paşa'nın çocuklarına ders vermesi Paşa'nın oğulları İbnülemin Mahmud Kemal ve Ahmed Tevfik ile arkadaşlık kurmasına vesile olur. Hatta büyük kardeş Mahmud Kemal ile birlikte manzume yazma denemelerinde bulunurlar. Hasan Çantay'ın *Âkifnâme* eserinde aktardığına göre, İbnülemin Mahmud Kemal *Son Asır Türk Şairleri* eserinde Âkif'in şairliğe başladığı günler hakkında şu ifadeler yer vermektedir:

“Bir aile efradı gibi birbirimize irtibatlı olduk. Senelerce kemâl-i ihlâs ve muhabbet ile birlikte yaşadık. İncinmedik, incitmedik. Henüz on, on iki yaşında iken Âkif'te şairlik alâmetleri görünmeye başladı. Vezinli vezinsiz, mânalı, mânasız nazımlar söylemeye çalışırdı. Âkif'i şair yapan, o masumane güzelliklere gönül verişler, o suretle kendinden geçişlerdir. Âşık olmayan şair olamaz. Onun âşıkane, şairane beyitleri çoktur. Bir zamanlar memleketin meşhur pehlivanları sırasına geçmesi de şairliğinden ve âşıklığından ileri geliyordu. Yarım asır evvel söylediği bir kaç Farisî beyit karikatüründen mısraya benzeyen şu söz, hatırimda kalmış: “İmşeb tâ-be-seher nehabîdem be-‘ışk-ı yâr”. Amcamızın bizden büyük olan kızı Hatice Cemile, Âkif ve ben çocukluğumuza bakmayarak müşterek gazel söylemeye uğraşırdık.”(Çantay, 2008: 25)

1882 yılında ilköğrenimini tamamlayarak Fatih Merkez Rüştîyesi'nde eğitimine devam eder. Ayrıca Fatih Camii'nde Farsça dersleri veren, *Gülîstan* ve *Mesnevi* okutan Es'ad Dede'yi takip eder. (Düzdağ, 2013: 6)

Fatih Merkez Rüştîyesi'nde pek çok ders takip eden Âkif'in buradaki en sevdiği hoca Kadri Efendi adlı Türkçe hocası olmuş ve hayatında kritik etkiler yaratmıştır. Kadri Efendi Mısır'a giderek orada Kanun-ı Esasi isimli bir gazete çıkarmaya başlamış, daha sonra hürriyet taraftarlarının sığındığı Paris'e kaçarak orada vefat etmiştir. Mehmet Âkif, hayatı boyunca hürriyet taraftarı olan ve kendisini çok seven hocasını hiç unutmamış, hayatı boyunca örnek almıştır (Okay, 2005: 25).

Kısa bir süre sonra evlerinin yanması ve babasının vefatı sebebiyle okula devam edemeyen Âkif, sivil veterinerlik okulu olan Baytar Mektebi'ne geçer. Çantay, şairin arkadaşı İbnülemin Mahmud Kemal Bey'den onun Baytar Mektebi'ne gitmek zorunda kalışına dair şu detayları aktarıyor:

“Âkif, işte böyle musibetler, imtihanlar, zaruretler, sefaletler içinde idadi (lise) tahsilini bitirdi. Kendini ve anası ile kardeşini beslemek için kısa bir yol bulmaya mecbur oldu. Uzun müşavere, müzakereler ettik. Mesleğine, meşrebine tamamıyla muhalif olduğu halde - o sıralarda açılmış olan- Halkalı Baytar Mektebi'ne girdi. Şairlik ve âşıklık da beraber girdi.” (Çantay, 2008: 27)

Mehmet Âkif, baytar mektebindeyken şiir yazmaya devam etmiştir. Yatılı olarak devam ettiği bu okuldan haftada bir gün izne çıkarak bir hafta annesinin yanına bir hafta da arkadaşı Mahmud Kemal Bey'e kalmaya giderdi. Yazdığı manzumeleri onlara okur, onlarla yüz yüze görüşemediği zamanlarda mektepten mektuplar ve manzumeler gönderirdi. (Çantay, 2008: 27,28)

Dört yıllık bir okul olan baytar mektebinde bakteriyoloji öğretmeni Rıfat Hüsamettin Paşa onun pozitif bilimlere sevgi kazanmasında etkili olmuştur. Ayrıca okul yıllarında spora büyük ilgi göstermiş, Kıyıcı Mahallesi'nde bulunan arkadaşı Osman Pehlivanlı'dan güreşmeyi öğrenmiştir. Çeşitli spor müsabakalarına katılır; özellikle güreş, yüzücülük, uzun yürüyüş, koşu ve atış gibi spor dallarıyla ilgilenirdi. Okulun son iki yılında ise şiire daha büyük önem vermeye başlamıştır. 1893 yılında baytarlık bölümünü birincilikle bitirmiştir. Mezun olduktan sonra Fransızcasını geliştirmiş, altı ay içinde Kur'an'ı ezberlemeyi başarmıştır. 1893 ve 1894 yıllarında *Hazîne-i Fünûn* dergisinde birer gazeli yayımlanmıştır. İki sene sonra da *Mektep Mecmuası*'nda *Kur'an'a Hitab* adlı şiiri basılmıştır. (Düzdağ, 2013: 5-12)

1893 yılında 750 kuruş maaşla Ziraat Bakanlığı'na (Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti) memur olarak atanmıştır. Âkif, memuriyet hayatına başlamakla ilgili olarak şunları anlatır:

“Mektepten çıkınca beni ve benden sonra gelen ikinciye –ki Simon isminde bir Ermeni gencidir– Ziraat Nezareti Umûr-ı Baytariyye Şubesi'nde alıkoydular; yedi yüz elli kuruşlu bir memuriyete tayin ettiler. Vazife merkezi, nezaret olmakla beraber, üç dört sene kadar

Rumeli’de, Anadolu’da, Arabistan’da sari hayvan hastalıkları üzerinde hayli dolaştım.”(Düzdağ, 1989: 32)

Birkaç sene sonra müdür muavinliğine terfi ederek, aylık 2000 kuruşla mesleğine devam etmiştir. Ziraat Bakanlığı’ndaki vazifesine 11 Mayıs 1913’e kadar, yirmi sene devam etmiş daha sonra istifa etmiştir. Bakanlıktaki ilk görevi veteriner müfettiş yardımcılığı olmuştur. Görev merkezi İstanbul olsa da memuriyetinin ilk dört yılında teftiş için Rumeli, Anadolu, Arnavutluk ve Suriye’de de bulunması gerekmiştir. Bu sayede halkla yakın ilişki kurma fırsatı yakalamıştır. (Çantay, 2008: 31)

Mehmet Âkif bir seyahati sırasında babasının doğum yeri olan İpek Kasabası’na gidip amcalarıyla tanışır. 1 Eylül 1898 yılında yirmi beş yaşındayken Tophane-i Âmire veznedârı Mehmet Emin Bey’in kızı İsmet Hanım’la evlenir; bu evlilikten Cemile, Feride, Suat, İbrahim Naim, Emin, Tahir adlı altı çocuğu olur. Şair, bu süreçte hem şiir yazmış hem de edebiyat öğretmenliği yapmıştır. *Resimli Gazete*’de ve *Servet-i Fünûn* dergisinde şiirleri ve yazıları yayımlanmıştır (Düzdağ, 2006: 28,30,31).

İstanbul’da bulunduğu sırada bakanlık dışında başka kurumlarda da görevlendirilmiştir. 17 Ekim 1906’da Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi’ne kompozisyon dersleri (kitabet-i resmiyye), 25 Ağustos 1907’de Çiftçilik Makinist Mektebi’ne Türkçe dersleri vermek üzere öğretmen olarak; II. Meşrutiyet’in ilanından sonra ise İstanbul’daki Umûr-ı Baytariyye Dairesi’ne müdür muavini olarak atanmıştır. 27 Ağustos 1908’de Ebululâ Zeynelabidin ve Eşref Edip, devrin ilim ve fikir hayatında önemli yere ve tesire sahip olan ve şairin hemen hemen bütün şiirlerinin ve yazılarının yer alacağı haftalık *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasını yayımlamaya başlamışlardır. Başyazarı Mehmet Âkif olan bu dergi, edebiyat, ilim, hukuk, fen, din ve felsefeyle ilgili yazıları içeriyordu. Mehmet Âkif, yine 1908 yılında İstanbul Darülfünûnu Edebiyat Şubesi’nde Osmanlı edebiyatı müderrisliğine tayin edilmiştir. Bu dönemde Ferid Vecdi, Muhammed Abduh, Cemalettin Efgani’nin görüşlerini incelemiş, bazı eserlerini çevirmiştir (Düzdağ, 2013: 20-25).

23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından birkaç gün sonra Mehmet Âkif, “Cemiyet-i Mukaddese” olarak da isimlendirilen; memlekette hürriyet ve adaleti sağlayacağını vaat eden İttihâd ve Terakkî Cemiyeti’ne katılmıştır. Mehmet Âkif, Arapçaya hâkim olduğu için, İttihâd ve Terakkî’nin Şehzadebaşı Kulübü’nün

öğrencilerine Arapça, edebiyat ve tercüme usulü dersleri vermiştir. Bu sıralarda Dârü'l- edeb adlı özel bir okulda da dersler vermiştir. 1910'da Baytar Mekteb-i Âlisi Mezûnîni Derneği'nin başkanı olmuş, ardından Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi'nde Türkçe ve edebiyat dersleri vermiştir (Düzdağ,1992: 433).

1911 yılında Mısırlı yazar Ferid Vecdi'nin *Müslümanlıkla Medeniyet* adlı eserini Türkçeye çevirerek makale haline getirmiştir. Bu süreçte 1912 yılında *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasının adı, Eşref Edip tarafından, *Sebîlü'r-reşâd* olarak değiştirilmiştir. Yine bu süreçte derginin ilk sayfasında Mehmet Âkif'in kısa tefsirleri yer almaya başlamış ve 1912 yılına kadar tam otuz üç tefsiri yayımlanmıştır. 1 Mayıs 1913'te Ziraat Bakanlığı'nda şahit olduğu ve maruz kaldığı haksızlıklara tepkisiz kalamayarak memuriyet görevinden istifa etmiştir. 1914 yılının Ocak ayında, Birinci Dünya Savaşı sürmekte iken, iki aylığına Mısır'a, ardından Medine'ye gitmiştir. 1915 yılında el-Uksur şehrinde *el-Uksur'da* başlıklı şiirini yayımlamıştır. 1914 yılı sonunda devlet tarafından görevli olarak Almanya'ya gönderilmiş, Berlin'de üç ay kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. 796 mısradan oluşan *Berlin Hatıraları* manzumesi 8 Nisan 1915'te yayımlanmaya başlamıştır. 25 Ağustos 1918 tarihinde kurulan Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye Cemiyeti'nin başkatipliğine atanmıştır. 1920 yılında Burdur milletvekili seçilmiştir. 1921 yılında açılan milli marş yarışmasına katılmış; yazdığı edebî ve milli değeri yüksek şiiri 12 Mart 1921'de milli marş olarak kabul edilmiştir. Ödül olarak verilen parayı kabul etmemiş, 500 lirayı bugün Kızılay olarak bilinen Hilâl-i Ahmer'e bağışlamıştır. 1923 yılında Mısır Kralı Abbas Halim Paşa'nın davetini kabul ederek Mısır'a gitmiştir. 1929-1936 yılları arasında Câmîatü'l-Mısriyye'de (Kahire Üniversitesi) Türkçe dersleri vermiştir. 17 Haziran 1936'da İstanbul'a dönmüş, burada 27 Aralık 1936 yılında vefat etmiş, Edirnekapı Mezarlığı'na defnedilmiştir. (Düzdağ,1992: 433,434).

2.2. Mehmet Âkif'in Sanatı

Mehmet Âkif, hayatı boyunca, yazdığı eserlerle, verdiği derslerle, yabancı dillerden yaptığı tercümelerle, aydınlara gerçekleri anlatmaya çalışmış, İslâmdan uzaklaşmanın tehlikelerini göstermiştir. Ferit Vecdi, Muhammed Abduh ve. Efgani'nin eserlerini çevirerek dönemin çağdaş İslam düşüncesini nakletmeyi başarmıştır. Ona göre sanat,

toplum merkezli olmalıdır. Kimi zaman *Sebilü'r-reşâd* kimi zaman da *Sırât-ı Müstakîm* dergileri, fikirlerini halka aktarmak için onun sesi olmuştur. (Karakoç, 1987: 18,19)

Mehmet Âkif'e göre edebiyat, süslü kelimelerle dolu yazılar değil, topluma manevi fayda sağlayan düşünce çizgileriyle dolu olmalıdır. 1908 yılından sonra şiir etkinliklerine başlayan Mehmet Âkif, iyi derecede Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmiş, Ziya Paşa, Namık Kemal, Abdülhak Hamid'i örnek alarak eserlerini incelemiş, Victor Hugo, Lamartine ve Emile Zola gibi Fransız yazarlardan da pek çok şey öğrenmiştir. İran'ın büyük tasavvuf şairi Şirazlı Sa'dî'den ahlaki bağlamda etkilenmiştir. Hayatı boyunca Türk milliyetçiliği ve İslam birliği ilkelerine sadık kalan Mehmet Âkif, dinine çok bağlı bir insan olmasına rağmen içinde yaşadığı toplumun hiçbir ilkelerine sırt çevirmemiş, hayatla ve dünyayla da hep ilişki içinde olmuş, kendi gerçekçi bakış açısından sapmamaya çalışmıştır. Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı, İstiklal Mücadelesi gibi ağır toplumsal olayları acı ve mutluluklarıyla yansıtmaya çalışmış, toplumda yara olarak gördüğü aksaklıkların kendi düşünce sistemi çerçevesinde çözümlerini üretmiş ve göstermeye çabalamıştır. 20. yüzyılı "bilim çağı" olarak nitelendirmiş ve ilerlemek için gelişmelerle dolu bu yeni döneme adapte olunmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Boş inançlara karşı çıkmış, toplumu sürekli çağdaş uygarlık seviyesine çıkarmaya teşvik etmiş, gençlerin Batı'nın bilim ve tekniğiyle eğitilmesi gerektiği görüşünü hep savunmuştur.

Mehmet Âkif Ersoy'un şiiri genel olarak didaktik bir şiirdir. Mesel yanı ağır bassa da kullandığı canlı dil, şiirini durağan olmaktan çıkarmıştır. Kimi zaman mizah ve fanteziyi kimi zaman da heyecan, coşku ve içtenliği ön plana çıkararak şiirini sıkıcı nutuk parçaları olmaktan kurtarmıştır. Aruzu ustalıkla kullanan Mehmet Âkif, milli edebiyat akımına ve Tevfik Fikret'in Batılılaşma düşüncelerine de karşı çıkmıştır. (Yerguz, 1997: 9,10)

Mehmet Âkif *Safahat*'ın ilk manzum ön sözünde şiir anlayışını şöyle anlatır:

*Bana sor sevgili kârî, sana ben söyleyeyim
Ne hüviyyette şu karşında duran eş'ârım:
Bir yığın söz ki samîmiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne sanatkârım.
Şi'r için "gözyaşı" derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!*

*Ağlarım, ağlatamam; hissedirim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım!
Oku, şayet sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zîrâ onu yazdım, iki söz yazdımsa (Düzdağ, 2006: 3)*

Mithat Cemal Kuntay'ın aktardığına göre Âkîf'in hem şairliği konusundaki alçakgönüllülüğünde hem de sanatkâr kişiliğinin oluşmasında Emine Şerife Hanım'ın çok büyük bir yeri vardır:

*Oğlunun şair olduğunu herkesten sonra duyan Emine Şerife Hanım, bir gün Âkîf'e sorar: -
Sen şairmişsin, öyle mi?*

Âkîf cevap verir:

-Eloğlu bu, söylerler. İnanma, anne!

Ardından Mahalle Kahvesi'nin, Küfe'nin "lakırdı"dan ibaret olduğunu söyledikten sonra annesinin ısrarı üzerine Kahve adlı manzumeyi okur ve ilave eder: -Dedim ya anne, laf işte. İpe sapa gelmez şeyler... Emine Şerife Hanım gözlüğünün üstünden oğluna uzun uzun bakar, şefkatle gülümser. -Hayır, der, laf değil. İncesini ipe, kalınını sapa dizmişsin (Kuntay, 1986: 282).

Mehmet Âkîf'in yakın dostu olan Hasan Basri Çantay, *Âkîfnâme*'sinde şairin tüm yönlerini; kişisel özelliklerini, şiirlerini nasıl yazdığını detayıyla anlatır ve aynı eserde şairin eserleri hakkındaki görüşlerine de hatıralara dayanarak yer verir:

Evvelâ planını hazırlardı. Plan üzerinde fazla tevakkuf ederdi... Planını hazırladıktan sonra, eline avuç içi kadar bir kâğıt alır, şiirini ona karalamaya başlardı. Şiiri o kadar kolay yazamazdı, çünkü müşkilpesend idi. O minik kâğıt üzerine döktüğü mısralar, kelimeler üstadın elinden neler çekmezdi. Çok vakit mısraları, beytleri kâğıtcılarına tam olarak yazardı. Fakat kelimeler üzerindeki tevakkufu fazlaca idi. İşte su gibi okuduğumuz, ruhumuza kana kana, doya doya sindirdiğimiz o yedi ciltlik ve altıbin bu kadar beytlik Safahat hep o minik kâğıtlardan meydana gelmiştir. Rahmetlinin şiirlerindeki selâset, tabiiyyet ve samimiyyetle o şiirlerin yazılışındaki bu zorluğu tezat şeklinde görenler bulunabilir. Fakat hakikat dediğim gibidir ve o akıcı ve güzel şiirler, Âkîf'in hayatını yıpratın, mevcudiyetini sarsan böyle büyük büyük emeklerden doğmuştur. (Çantay, 2008: 56)

Mehmet Âkîf için şiirin zamanı "şimdi"dir. Millet için bir gelecek çizmez, hayal etmez. Karşılaştırmalar yaptığında mukayese için geçmiş zamanı kullanır. Mehmet Âkîf'e göre

mühim olan, bir milletin şimdiki durumudur. Dönemin güncel zamanını şiirlerinde bütün yönleriyle verir. Anlattıklarının hikâyeleşmesi şairin asıl amacına uygun bir şekilde sonuçlanır. Hayatın acı verici yanlarını vurgulamaktan kaçınmayan şair, bunları yaparken bazen realist, hatta natüralist bir çizgide ilerler. Realizmi, Fransız realistleri gibi sadece bir sanat tekniği olarak kullanmaz, toplumun bulunduğu noktayı ortaya çıkartmak ve kendi idealini gerçekleştirmek için de kullanır. Karakoç'a göre "Mehmet Âkif'in şiiri şehri, insanı, sokağı, kahvesi, bütün sefaletiyle bir toplumun, şark ülkelerinin acı manzaraları ve bunu bir taraftan delip öbür tarafına geçen bir projektör aydınlığında gösteren bir gün ışığıdır." (Karakoç, 1987: 34,37) Savaş olmayan zamanlarda ise toplumun günlük hayatından resimler ortaya koyan Mehmet Âkif, camileri, kahveleri, hastaları, satıcıları; meyhane, içki ve kumarın açtığı yaraları; yetimlerin, dulların, yoksulların içinde bulunduğu acı durumları; idaredaki çarpıklıkları; rüşvet ve faizin yarattığı travmaları yani hayata dair tüm acıları ve gerçekleri şiirlerinde işler. Şiirlerinde problemleri her yönüyle ele alır ve tablolar haline getirir. İslam ve realite onun şiirlerindeki iki ana unsurdur. (Karakoç, 1987: 34,37)

Mehmet Âkif'in mizaç bakımından dışa dönük bir insan olduğu söylenebilir. Âkif'in şiirini yorumlarken onun bu yönünü göz önünde bulundurmak gerekir. Bununla birlikte şairin bazı şiirlerinde kapalı mekânların da kullanıldığı görülür. Ancak bu gibi mekânları tasvir eden anlatımlara pek rastlanmaz. Kendisine ait şiirlerin arka planını çoğunlukla açık alanlar oluşturmaktadır. Şiirlerinde tahkiye ettiği olaylarda genel olarak can sıkıntısı yaşayan ve kendini sokağa atmak isteyen insanı tasvir ederek bize aslında kendi psikolojisi hakkında önemli ipuçları vermektedir:

*Ezâmı beklemez oldum; açılmadan âfâk,
Zalâmı sîneye çekmiş yatan sokaklardan
Kemâl-i vecd ile geçtim... (Fatih Camii)*

*Beş on gün oldu ki mûtâda inkıyâd ile ben
Sabahleyin çıkıvermişim evden erkenden... (Küfe)*

*Bir ufak cevelân
Bahânesiyle, bizim eski âşinâlardan
Bir attârın azıcık gitmek istedim yanına....(Hasır)*

Canım sıkıldı dün akşam, sokak sokak gezdim.... (Meyhâne)

Geçen sabah idi Eyyûbâ doğru çıkmıştım... (Mezarlık)

Bütün gün evde oturmak ne olsa pek boştur

Bu ârzû-yı tenezzüh gelince artık ben

Durur muyum? Ne gezer! Fırladım hemen evden....(Bayram) (Okay, 2005: 62,63)

Mehmet Âkif, eserlerinde oldukça sade ve doğal bir dil kullanır. Sokaklarda, konuşulan canlı Türkçeyi bütün özelliği ve zenginliğiyle şiirine yansıtmış, manzum ve mensur eserlerine halkın doğal ifade biçimini başarıyla aktarmıştır. Şiirlerinde, sokakta kullanılan deyimleri ve kelimeleri ustaca kullanmıştır. (Küçük,2014:93-112)

2.3. Mehmet Âkif'in Eserleri

2.3.1. Şiirleri

Mehmet Âkif'in eserlerini aşağıdaki şekilde tasnif edebiliriz:

1. Safahat
2. Safahat Dışında Kalmış Şiirler

2.3.1.1. Safahat

Mehmet Âkif'in hem içerik açısından önem arz eden, hem de hacim olarak en geniş eseri olan ve yedi kitaptan oluşan *Safahat* adlı eseri 1911 yılında yazılmaya başlanmış, 1933 yılında tamamlanmıştır. Bunların ilk altısının bütün baskıları İstanbul'da yapılmıştır. Yedinci kitap ise Kahire'de basılmıştır. (Düzdağ, 2013:154)

Yukarıdaki bilgilerden kitabın meşrutiyet döneminde yazılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. 1912 yılında yazdığı *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı ikinci kitapta ise Osmanlı aydınlarından bahseden şair, 1913'de *Hakkın Sesleri* adlı üçüncü bölümü kaleme alır. 1914'te dördüncü bölüm olan *Fatih Kürsüsünde* yazılır. Üç yıl sonra yani 1917'de ise şair *Hatıralar*'ı yazar ve 1924'te ise Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili düşüncelerinin yer aldığı *Asım*'ı kaleme alır. Yedinci ve son bölüm olan *Gölgeler*'le birlikte 1933 yılında eser tamamlanmış olur. 1943 yılında Ömer Ziya Doğrul, *Safahat*'a şairin kitaplarına almadığı şiirlerini de ekleyerek eseri tekrar yayımlamıştır. M. Ertuğrul Düzdağ ise 1987 yılında eserin önceki baskıları arasındaki farkları inceleyerek yeni bir düzenlemeyle eseri yayımlamıştır. (Düzdağ, 2006: 160)

2.3.1.2. Safahat Dışında Kalan Şiirler

Mehmet Âkif, 1891-1893 yılları arasında Halkalı Baytar Mektebi'nin son sınıflarında okuduğu sıralarda, şiirlerini dönemin dergilerine göndermeye başlamıştır. Şair, 1909 yılından itibaren, yazdıklarının düzenli olarak yayımlamasından önceki yıllarda da önemli bir şair olarak tanınmıştır. Onun yakın arkadaşlarına gönderdiği manzum mektuplar şiir meraklıları tarafından elden ele yayılıp okunmuştur.

Mehmet Âkif, 1908 yılından önce yazdığı şiirlerinden birkaçını, 1908'den sonra yayımlamakla birlikte, beğenmediklerinin hepsini ortadan kaldırmıştır. (Düzdağ, 2013:147,148)

Şairin hem arkadaşı hem de entelektüel bağlamda yakınlık duyduğu bir edebiyatçı olan Eşref Edip, şairin hayatını dört dönemde incelemiştir: İlk dönemi şairin hayatının ilk yirmi yılını kapsayan başlangıç dönemi olarak adlandırmıştır. Mehmet Âkif'in bu süreçte pek çok şiir yazdığını vurgulamış, yakın arkadaşlarına gönderdiği şiirler olduğunu fakat bunların tamamını şairin kendisinin yok ettiğini, bu sebeple araştırmacıların elinde bu döneme ait herhangi bir veri olmadığını belirtmiştir. Tasnife göre yirmi ila yirmi beş yaş arasındaki dönem, şairin edebî anlamdaki ikinci dönemidir. Bu süreçte yazdığı şiirlerden bin beş yüz, belki iki bin kadar mısra matbuata geçilmiştir. Bunların bir bazıları *Mektep* mecmuasında, diğerleri de *Resimli Gazete*'de basılmıştır. (Edib, 2010: 622)

Mehmet Âkif'in, bu şiirleri yazarken Muallim Naci, Namık Kemal ve Abdülhak Hamit tesirinde kaldığı söylenebilir.

2.3.2. Nesir Yazıları

Mehmet Âkif'in tefsirleri, vaazları, makaleleri, tercümeleri ve mektupları onun nesir eserlerini teşkil eder:

2.3.2.1. Tefsirler

Mehmet Âkif Arapçayı da Türkçe kadar mükemmel şekilde bilmekteydi ve Arap edebiyatı hakkında derin malumat sahibiydi. Bu özelliğiyle Arapça-Türkçe tercümeler yaparken hiç zorluk çekmiyordu. Fakat Kur'an-ı Kerim herhangi bir Arapça metinden farklı olduğu ve başka hiçbir metne benzemediği için, içinde geçen bazı kelimelerin Türkçede karşılığı bulunmuyordu. Geniş bir anlam dünyasında farklı farklı manalara

gelebilecek ayetler, Kur'an-ı Kerim'in tercümesini Âkif'e göre imkânsız kılmıştır. Ona göre Kur'an'ı, aslındaki şümül ile Türkçeye bire bir çevirebilmek mümkün değildir. (Edib, 2010: 159)

Mehmet Âkif, memleketin ve toplumun günlük meselelerine hitap eden bir veya birkaç ayet veya hadis konu alarak, insanlara doğru yolu göstermeye çalışmıştır. Âkif'in elli yedi adet tefsiri mevcuttur, bu tefsirlerden on sekizi manzum şekilde yazılmış ve *Safahat*'a alınmıştır. Bununla birlikte elli üç ayet ve dört hadis tefsiri de kaleme almıştır. Bunların pek çoğu kısa tefsirlerdir. Dolayısıyla Âkif'e göre bu tefsirler, insanlara günlük hayat meseleleriyle ilgili bakış açısı kazandırmak açısından önem taşımaktadır ve bu tefsir ilminden daha önemli bir husustur. (Düzdağ, 2013: 149)

2.3.2.2. Vaazlar

Mehmet Âkif'in Fatih Camii'nde, Süleymâniye Camii'nde, Beyazıt Camii'nde, Karesi'deki Zağnos Paşa Camii'nde, Kastamonu'daki Nasrullah Camii'nde, Kastamonu kazalarındaki camilerde ve bunlardan başka 1336 yılında düzenlenen üç tane konuşma olmak üzere toplam dokuz konuşması ve vaazı bulunmaktadır.

Şehzadebaşı Kulübünde, “İttihat yaşatır, tefrika yakar öldürür” başlığıyla yaptığı konuşma, İttihad ve Terakkî Cemiyeti'nin heyet-i ilmiyyesi tarafından çıkartılan *Mevâ'iz-i Dîniyye* kitabında yayımlanmıştır. (Edib, 2010: 608)

2.3.2.3. Makaleler

Mehmet Âkif'in doğrudan topluma hizmet eden konular üzerine makale, sohbet ve hatıra türlerinde kaleme aldığı elli yazısı bulunmaktadır. *Sırât-ı Müstakîm*'deki yazıların on yedisi *Hasbihâl*, on biri *Edebiyat Bahisleri*, dördü *Eski Hâtıralar*, ikisi *Letâif-i Arab'dan* başlıklarını taşıırken, on beşi farklı başlıklar taşımaktadır. (Düzdağ, 2013: 150)

Sırât-ı Müstakîm dergisinin 1324 tarihli üçüncü sayısındaki ilk yazı da Mehmet Âkif'in imzasını taşımaktadır. Bu yazıda Âkif, Arap edebiyatı öğretmeni Ali Fehmi'nin Darülfünun'a atandığı müjdesini Darülfünun öğrencilerine vermiş ve onun olumlu niteliklerinden bahsetmiştir. (Sarihan, 1998: 32)

Eşref Edip, *Sırât-ı Müstakîm*'in ilk sayısında Mehmet Âkif'in mecmuanın başyazarı olduğunu ilan etmiştir. (Edib, 2010:65).

Mehmet Âkif, *Sırât-ı Müstakîm*'in 16 Haziran 1910 tarihli sayısında Türk dilini konu alan bir yazı yazarak dilde sadeleşme konusunu işlemiş, halkın anlayacağı bir dille yazmanın gerekliliğini izah etmiştir.

Yine *Sırât-ı Müstakîm*'in 7 Temmuz 1910 tarihli 96. sayısında, Arap dilini konu alarak Türkiye'deki Arapça öğretim usulünü eleştirmiş, Arapça ve Farsça eğitiminin önemi üzerinde durmuştur(Âkif, 1910: 237-238).

2.3.2.4. Tercümeler

Mehmet Âkif, Şeyh Muhammed Abduh (1849-1905), Said Halim Paşa (1863-1921), Abdülaziz Çâvîş (1876-1929) ve Muhammed Ferid Vecdi (1878-1954) gibi Mısır'ın büyük yazarlarına ait dinî ve felsefi yazılardan ve eserlerden tercümeler yapmıştır. Âkif *Gülîstan* şairi Sa'dî'yi pek sevdiği için bazı makalelerin altına "Sa'dî" nâm-ı müstearıyla imza atıyordu. *Din ve İlim, İnsan, Din Nedir* şairin "Sa'dî" imzasını taşıyan tercüme yazılarından bazılarıdır. (Edib, 2010: 66-610)

Garp Medeniyeti Nasıl Bulmuş, Müslümanlıkta Esaslar, Sa'y ü Amelin Nazar-ı İslam'daki Mevkii, Müslüman Askeri, Hilafet-i İslamiye, Kaza ve Kader, Dinin Müsâadekârlığı, Müslümanların Esbâb-ı İnhitâtı, Şeref, Zikr-i Cemîl, Mülkü Muhâfaza Esbâbı, Hıristiyanlık ve Müslümanlık, Müslüman Kadını Hakkında Tedkikat, Fezâil ve Rezâil, Taassup Mehmet Âkif'in makale halinde neşredilmiş tercüme yazılarından. Bu mevzuların her biri büyük ehemmiyeti haizdir. (Edib, 2010: 610-612)

Şairin ayrıca kitap olarak basılmış tercümeleri de mevcuttur: Ferid Vecdi'nin *Müslüman Kadını, Hadîka-i Fikriyye, Müslümanlıkta Medeniyet* adlı eserleri; Şeyh Muhammed Abduh'un *Hanotaux ve İslam, Asr Suresinin Tefsiri* adlı eserleri; Abdülaziz Çâvîş'in *Anglikan Kilisesine Cevap, İçkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler, Âlem-i İslam Hastalıkları ve Çareleri, Müslümanlık Fikir ve Hayata Neler Bahşetti, Kavmiyet ve Din, İslam ve Medeniyet ve Esrârü'l-Kur'ân* isimli eserleri; Said Halim Paşa'nın *İslamlaşmak ve İslam'da Teşkilât-ı Siyasiyye* adlı eserleri; Fransız yazar Camille Flammarion'nun *Urania* adlı eseri Mehmet Âkif tarafından Türkçeye çevrilen eserlerdir.

Mehmet Âkif ayrıca Hindistan'ın en ünlü âlimlerinden biri olan Şibli El-Numanî'nin, Lübnanlı yazar Corci Zaydan'ın *Medeniyet-i İslamiyye Tarihi* adlı eseri için yazmış olduğu eleştirel eseri de Türkçeye aktarmıştır.(Edib, 2010: 616)

2.3.2.5. Mektuplar

Mehmet Âkif, büyük bir sanatçı ve fikir adamı olmasının yanı sıra aynı zamanda bir baba, bir aile reisi idi ve onu bu kimliğiyle ortaya koyan aile mektuplarının olduğu bilinmektedir. İlki 1 Mart 1928, sonuncusu ise 23 Mart 1936 tarihini taşıyan bu mektuplar Mısır-Hilvan'dan, sırasıyla Milas, Erciş ve Beytüşşebab'da yaşayan Âkif'in kızı Suad Hanım'la damadı Ahmed Bey'e gönderilmiştir. Mektuplardan kırk üçü Âkif'e, üçü eşi İsmet Hanım'a, bir tanesi de oğlu Emin'e aittir (Özalp, 2010: 14). Ayrıca Âkif Edirne'de memuriyet görevindeyken de bazı dostlarıyla mektuplaşmıştır. Elbette bir insanın yazdığı tüm mektupların edebiyat tarihi için eşit önemde olduğu söylenemez; ancak bunların içindeki kimi ufak ayrıntılar, şairin hayatına ışık tutmak için kaynaklık edebilirler (Bilgegil, 1971: 8).

2.3.3. Hakkında Yazılanlar

Mehmet Âkif Ersoy, Türk edebiyat tarihinde adı sıklıkla geçen yazar, şair ve fikir insanlarının başında gelir. Mehmet Âkif Ersoy'un hayatı, sanatı ve yazdığı eserler gözden geçirildiğinde onun kendi değerlerinden, inançlarından ve ideallerinden, hayatın zorluklara rağmen, vazgeçmeyen bir aydın kimliğine sahip olduğu görülmektedir. Mehmet Âkif, kendi şiirini ve sanatını inandığı değerleri ifade etme aracı olarak büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Şairin hayatı, sanatı ve yazdığı büyük eserler birçok çalışmaya konu edinilmiştir.

Hakkında oldukça zengin bir bibliyografya bulunan Âkif'in şahsiyeti, hayatı ve eserleri, akademik pek çok kitaba, makaleye, yüksek lisans ve doktora tezine konu olmuştur. Burada şair hakkındaki başat yayınlara değinilecektir.

2.3.4. Kitaplar

Eşref Edip, Süleyman Nazif, Cemal Kutay, M. Ertuğrul Düzdağ, Metin Önal Mengüşoğlu, Mustafa Özçelik, Vahap Akbaş, Abdurrahman Şen gibi birçok yazarın Mehmet Âkif'i bütün yönleriyle ele alan çalışmaları bulunmaktadır.

Süleyman Nazif'in, *Servet-i Fünûn* dergisinin 31 Temmuz 1919 tarihli 1420. sayısından itibaren tefrika edilen yazılarından oluşan *Mehmet Âkif: Şairin Zatı ve Âsarı Hakkında Bazı Malumat ve Tetkikat* isimli kitabı ilk defa bu isimle 1924 yılında kitap haline getirilmiştir. İstanbul, Amedi Matbaası'nda basılan kitapta yazar, şairin hayatı, düşünceleri, ahlakı, şiiri ve sanatı hakkında dikkate değer bilgiler verir. Bu eser Âkif hakkında yayımlanan ilk eser olması bakımından önem taşır. Yazar bu eserde şairin karakterini ve fikrî dünyasını *Necid Çöllerinden Medine'ye* ve *Âsım* şiirleri üzerinden tanıtmış, onun örnek şahsiyetini bu şekilde takdim etmiştir. Kitap M. Ertuğrul Düzdağ tarafından tekrar hazırlanarak 1991 yılında İstanbul İz Yayıncılık'tan tekrar basılmıştır.

Orhan Seyfi Orhon'un *Mehmet Âkif Hayatı ve Eserleri* isimli kitabı 1937 yılında İstanbul Numune Matbaası'ndan çıkmıştır. Kitap üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde şairin hayatına, ikinci bölümde şahsiyetine, üçüncü bölümde ise şiirlerinden seçmelere yer verilmiştir.

Eşref Edip tarafından yazılan *Mehmet Âkif: Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları* başlıklı kitap Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Yayınları tarafından 1960 yılında İstanbul'da basılmıştır. Âkif'in *Sebîlü'r-reşâd* dergisinden tanıdığı ve en yakın dostlarından biri olan Eşref Edip, 800 küsur sayfalık bu oldukça kapsamlı kitapta şaire dair başka kaynaklarda rastlanılamayacak pek çok detaya yer vermiştir. Peyami Safa'nın ifadesiyle "bu eser malzeme açısından çok zengin bir arşiv olma özelliğine sahiptir ve edebiyat tarihi etütlerine kaynaklık edebilecek nitelikte zengin bir eserdir".

Hasan Basri Çantay'ın *Âkifnâme* isimli kitabı da şair hakkındaki dikkate değer eserlerdendir. Kitap 1966 yılında İstanbul, Ahmed Sait Matbaası'nda basılmıştır. Çantay'la Mehmet Âkif arasındaki dostluğun 1908 yılında *Sırât-ı Müstakîm* dergisi dönemine kadar uzandığı bilinmektedir. Sonraki dönemlerde her ikisi de milletvekili olarak Meclis'te görev aldıkları için bu yakınlık Ankara çevresinde de devam etmiştir. Çantay, *Âkifnâme* kitabında Mehmet Âkif'le ilgili hatıralarını paylaşmış, ona duyduğu yakınlığı ve dostluklarını eseriyle ortaya koymuştur. Bu husus, kitaba dikkate değer bir anlam kazandırmaktadır. Aynı zamanda kitapta Âkif'in sanatına, fikirlerine ve şiirlerine de yer verilmiştir.

Mehmet Âkif hakkında yazılmış olan kitaplar içinde kayda değer öneme sahip diğer bir kitap da Sezai Karakoç'a aittir. İstanbul Diriliş Yayınları'ndan 1985 yılında çıkan

Mehmet Âkif isimli kitap, hem edebiyat tarihinin hem de Türk düşünce tarihinin önemli bir figürü olan Mehmet Âkif'i bir başka edebiyatçının gözünden anlatması açısından titizlikle okunması ve idrak edilmesi gereken bir eser olma özelliği taşır. Karakoç, eserinde, Âkif'in şairliğini, hayatını, aynı zamanda dönemin siyasi ve sosyal olaylarını, ortaya çıkan düşünce akımlarını, şairin tüm bunlar içindeki konumunu ve duruşunu örneklerle anlatır.

Orhan Okay'ın yazdığı ve 1989 yılında Ankara, Akçağ Yayınları'nda basılan *Mehmet Âkif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi* adlı kitap, İstiklal Marşı şairi Âkif'in ölümünün ellinci yılı için hazırlanmıştır. Bu eserde yazar, şairin şahsiyetini her yönüyle ele almış, Âkif'in toplum meseleleri, kader ve irade mevzuları hakkındaki tavrını şiirlerinden örneklerle incelemiştir.

Mehmet Âkif'in yakın arkadaşı olan Mithat Cemal Kuntay tarafından kaleme alınan *Mehmet Âkif* başlıklı kitap, 1939 yılında İstanbul'da Semih Lütfi Yayınları'nda basılmıştır. Mithat Cemal Kuntay 1903 yılında yani henüz on sekiz yaşındayken, İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in evinde Âkif'le tanışır ve o günden itibaren samimi iki dost olurlar. Yazar bu eserde yaşanmış olaylar ve anılar üzerinden yakın dostunu anlatır. Kitap “Hayatı”, “Seciyesi” ve “Sanatı” olarak şairi her yönüyle anlatan üç ana bölümden oluşur.

Bir diğer dikkate değer eser ise Yusuf Turan Günaydın'ın kaleme aldığı *Mehmet Âkif'in Mektupları* isimli kitaptır. Kitap 2009 yılında Ankara Ebabel Yayınları'ndan çıkmıştır. Yazar eserinde, Âkif'in duygu ve düşünce dünyasını daha iyi anlamak için şiirlerinin yanı sıra mektuplarının da titiz bir okumaya tabi tutulması gerektiği mesajını verir ve bu eserle araştırmacılara bunun imkânı sağlamaya çalışır. Eserde Âkif'in mektupları gönderdiği kişilere göre sınıflandırılmış, gönderilme tarihleri de tespit edilmiştir. Ayrıca yazar, mektuplara çeşitli dipnotlar düşmüş ve Âkif'in mektuplara eklediği açıklamaları da incelemiştir.

Mehmet Âkif'in büyük oğlu Emin Âkif Ersoy'un hatıralarının Yusuf Turan Günaydın tarafından derlenmesiyle yazılan *Babam Mehmet Âkif* kitabı 2010 senesinde İstanbul'da Kurtuba Yayınevi'nde basılmıştır. İstiklâl Harbi sürecinde babasıyla beraber Anadolu'yu dolaşmış olan Emin Âkif Ersoy, bu eserde o döneme ait hâtıralarını aktarır, ayrıca babasıyla geçirdiği Mısır ve İstiklâl Savaşı yıllarıyla ilgili birçok detaya değinir.

Eser, şairin öz oğlunun anlattığı anılarından oluşması bakımından dikkate değer bir çalışmadır.

M. Ertuğrul Düздаğ tarafından kaleme alınan *Mehmet Âkif Ersoy* isimli kitabın ilk baskısı 1988 yılında Ankara T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları'ndan çıkmıştır. Yazar, kitabında Âkif'in hayatını, şahsiyetini ve eserlerini kapsamlı bir şekilde inceleyerek ele almıştır. Kitapta şairin mensur ve manzum eserlerinden seçme parçalara yer verilmiştir.

Düздаğ'ın şair hakkında dikkate değer bir başka eseri ise *Mehmet Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali* adlı kitabıdır. Yazar, kitabının ilk bölümünde Mehmet Âkif'in Mısır yıllarını anlatır. İkinci bölümde Mısır'da yazdığı tefsirlerden bahseder. Son bölümde ise Ali Ulvi Kurucu'nun hatıralarından yola çıkarak Mehmet Âkif'in Mısır hayatını ele alır.

1992 yılında Hikmet Yayınları'ndan çıkan *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Âkif Külliyyatı* adlı on ciltlik eser, İsmail Hakkı Şengüler tarafından derlenmiştir. Yüksek tahsilini Mısır El-Ezher Üniversitesi'nde yapan Şengüler, Kahire Aynşems Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı alanında beş yıl hocalık yapmıştır. Şengüler'in bu hacimli eserin ilk dört cildi *Safahat* üzerine yazılardan oluşur. Beşinci ciltten sekizinci cilde kadar olan bölümde ise Âkif'in *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebîlü'r-reşâd* dergilerinde farklı konularda yayımladığı yazılar ve yaptığı tercümeler yer alır. Dokuzuncu ciltte şairin tefsir, hutbe, vaaz ve yazdığı mektupları gibi mensur eserleri derlenmiştir. Onuncu ciltte ise şairin hayatına, seciyesine ve sanatına yer verilmiştir.

2.3.5. Makaleler

Mehmet Âkif Ersoy ile ilgili yazılmış birçok makale mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Yaşar Semiz, makalesinde, şairin Milli Mücadele'yi eser, düşünce ve faaliyetleriyle desteklemesini konu edinmiştir. Yazar, şairin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde verdiği vaazları inceleyerek çalışmasını hazırlamıştır.

Mustafa Keskin, çalışmasında, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra neredeyse bütün ümitleri tükenmiş bir durumda olan Türk milletine yeni bir heyecan ve ruh kazandırmak için bazı fikir adamlarının birtakım çözüm önerileri sunmaları meselesini milli şair ve düşünür Mehmet Âkif Ersoy ekseninden ele almıştır. Yazara göre Mehmet Âkif, *Fatih Kürsüsü'nde* adlı eserinde, bilime yabancı kalmış, ümitsizlik girdabına düşmüş,

yoksulluk ve fakirlik içinde yorgun ve dermansız kalmış, kısacası yok olmak üzere olan Türk milletine ümit, heyecan vermeye çalışmış ve önerilerde bulunmuştur. Ayrıca geri kalmışlığın nedenlerini sorgulamış ve bundan kurtulmanın çarelerini anlatmıştır.

Abdulahit İmamoğlu'na göre Mehmet Âkif Ersoy, hem Doğu hem de Batı medeniyetlerini en önemli ölçütlerinden yakalayarak birleştiren bir sanatkârdır. Mehmet Âkif, eserlerinde, memlekette refah ve kalkınma elde edilmesinin, o millete mensup bireylerin kendileriyle ve iradeleriyle olan ilişkisi üzerinde durur. Batı ülkelerinde olduğu gibi bilimde gösterilen gelişmenin, ülkenin gelişmişliğini doğrudan etkileyeceğini ve kendi ülkesinin de bu gayrette olması gerektiğini vurgular. Mehmet Âkif'e göre bilim ve fen ile haşır neşir olurken, bireyler kendi öz kültürlerini de unutmamalıdır. Yine Mehmet Âkif, Batılı ülkelerin teknolojik gelişmeleri bahane ederek diğer az gelişmiş ülkeleri himayelerine alma adı altında sömürmelerini kabul etmemektedir. Ülkelerin sömürüye açık olmalarını ise onların tembellik yaparak çalışmamalarına, cahil kalmalarına ve yeniliklere karşı umursamaz olmalarına bağlar. Sömürüye açık devletler bu gibi hususlarda gevşek davranarak kendilerini diğer devletler tarafından sömürülmeye hazırlarlar. Bu açıdan bakıldığında ülkede yaşayan bilim adamları büyük bir ehemmiyete sahiptir. Fakat bu bilim adamlarının da çalışkan ve yeniliklere açık olmalarının yanı sıra halkın güvenini kazanan kimseler olmaları şarttır.

Selma Baş bu makalede özellikle *Safahat*'ın birinci cildinde yer alan şiirlerdeki “merhamet” temini incelemiştir. Yazara göre Mehmet Âkif, Batı etkisiyle ve içinde bulunan dönemin saikiyle merhamet temini oldukça yoğun bir şekilde şiirlerinde işlemiştir. Yoksul, kimsesiz, hasta, çaresiz insanoğlunun gündelik hayatında yaşadığı vakalar, halkın çektiği ıstıraplar ya da karşılaştığı haksız durumlar onun şiirinde realist bir şekilde ele alınırken merhamet teminin ön plana çıktığı rahatlıkla görülebilmektedir.

Murat Küçük, makalesinde Mehmet Âkif'in *Safahat*'ta kullandığı dili incelemiştir. Çalışmada Türkçenin zenginliklerine değindikten sonra Âkif'in dili kullanmadaki üstün kabiliyetini şiirlerine ne kadar ustalıkla yansıttığını örneklerle anlatmış, şairin özellikle manzum hikâyelerinde kullandığını tespit ettiği halk söyleyişlerinin, mahalli tabirlerin, atasözlerinin ve deyimlerin üzerinde durmuştur.

Tacettin Şimşek, makalesinde Mehmet Âkif'in poetikasının temel kaynağının ayet ve hadisler olduğunu söylemiş; şairin poetikasını, *Safahat* ve diğer eserlerinden örnekler göstererek anlatmıştır.

Yunus Ayata, makalesinde Âkif'in, *Safahat*'ın altıncı kitabı *Âsım*'da toplumsal meselelere yoğun bir şekilde temas ettiğini ifade etmiştir. Şairin *Âsım*'da ele aldığı insana ve topluma ait meseleler, bu çalışmada eserden örneklerle anlatılmıştır.

Nuran Özlük, çalışmasında Mehmet Âkif'in Mısır'dan Türkiye'ye dönüşünden itibaren, özellikle de vefatından sonra, şairin hakkında gazete ve dergilerde yer alan çeşitli haberlere, yorumlara ve anketlere yer vermiştir. Yazar, bu dönemde bu konuda yayımlanan yazıların bir tür bibliyografyasını kaleme almıştır.

Osman Türk, çalışmasında Mehmet Âkif Ersoy'u İslamî Türk Milliyetçiliği fikrine önemli katkılarda bulunan ve bu hususta etkin rol oynayan öncülerden biri olarak değerlendirmiştir. Şairin özellikle çocukluk ve gençlik dönemlerinde bu düşünce sistemini benimsemesini, Müslüman bir ülkenin ilim ve fen bakımından gelişmiş bir bölgesinde yetişmesine bağlamıştır. Mehmet Âkif hem ailevi ve sosyal çevre hem de aldığı eğitim neticesinde iyi ahlaklı ve örnek bir Müslüman kimliği kazanırken, bilimsel konularda da kendini geliştirmeyi ihmal etmemiştir.

Atıf Akgün, çalışmasında Mehmet Âkif'in İstiklal Marşı şairi olmasının dışında, düşünce dünyasının genişliği, güçlü üslubu, özgün eser vücuda getirebilme kudreti bakımından Türk edebiyatı tarihinin en güçlü şairleri arasında olduğunu vurgulamaktadır. Yazara göre Mehmet Âkif'in eserlerinde işlediği konuların etkinliği, özelliği ve ayrıca özgünlüğü onun şairlik kabiliyetini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte şiirlerinin İslamiyet ve Türklük ekseninde şekillenmesi, böylelikle onun dünya görüşünü yansıtmaması, o dönemden bugüne kadar insanlarda büyük hayranlık uyandırmıştır. Makalede Mehmet Âkif'in çağdaş Türk dünyası şiirindeki doğrudan ve dolaylı tesirine de değinilmiştir.

2.3.6. Tezler

Şubat 2019 itibariyle Türkiye’de Mehmet Âkif Ersoy ile ilgili hazırlanmış kırk yedi adet lisansüstü teze ulaşılmıştır.¹ Bunların dilbilim, tarih, sosyoloji, ilahiyat, müzik, felsefe, eğitim bilimleri ve Türk dili ve edebiyatı gibi çeşitli alanlarda yapılmış olduğu görülmüştür. Şairin çok yönlü bir kişiliğe sahip olması göz önüne alındığında bu durum şaşırtıcı değildir. Çalışmaların, dokuzu yüksek lisans ve altısı doktora tezi olmak üzere toplam on beşi Türk dili ve edebiyatı alanında yapılmıştır. Ulaşılabilen tezler şu şekilde sıralanabilir:

Fazıl Gökçek’in 1995 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde doktora tezi olarak hazırlamış olduğu *Mehmet Âkif Ersoy’un Şiiri Üzerine Bir İnceleme* başlıklı çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde şairin şiir anlayışı incelenmiştir. İkinci bölümde Mehmet Âkif’in şiirlerinde muhteva konusu ele alınmış ve son bölümde de şiirlerinin şekil ve üslup özellikleri üzerinde durulmuştur. Çalışma 2005 yılında *Mehmet Âkif’in Şiir Dünyası* ismiyle kitap olarak basılmıştır.

Hatice Aydın’ın 2002 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olduğu *Mehmet Âkif Ersoy’un Şiirlerinde Edebî Sanatlar* isimli çalışmanın birinci bölümünde şairin kullandığı yirmi yedi adet edebî sanat örneklerle gösterilmiştir. İkinci bölümde kullanılan teşbih ve istiare sanatları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise şairin şiirlerindeki diğer edebî sanatlara yer verilmiştir.

Dinara Duisebayeva’nın 2008 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde doktora tezi olarak hazırlamış olduğu *Mehmet Âkif Ersoy’un "Safahat" ve Muhtar Avezov'un "Abay Yolu" Adlı Eserinin Tema Bakımından İncelenmesi* isimli çalışmasının ana konusu *Safahat* ve *Abay Yolu* adlı iki edebî eserin tema bakımından mukayeseli olarak değerlendirilmesidir. Üç bölümden oluşan bu çalışmanın giriş kısmında Mehmet Âkif ile Muhtar Avezov’un yaşadıkları dönemin hem siyasi hem de kültürel altyapısı ortaya konmuştur. Birinci bölümde, Mehmet Âkif Ersoy’un hayatı hakkında bilgiler verilmiş ardından *Safahat* tema bakımından incelenmiştir. İkinci bölümde Muhtar Avezov ile onun *Abay Yolu* adlı romanı tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde *Abay Yolu* ile *Safahat*’taki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Haluk Bacaksız’ın 2008 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlamış olduğu *Mehmet Âkif Ersoy’da Aile, Toplum ve İnsan* isimli yüksek lisans tezi

¹ Yükseköğretim Kurulu, Resmi İnternet Sayfası, Tez Merkezi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

alışmasında aile, toplum ve insan unsurlarının Mehmet Âkif'in şiirlerine nasıl yansıdığı; şairin, yaşadığı dönemdeki toplumsal sorunları nasıl anlattığı ve bu sorunlar için önerdiği çözüm yolları ele alınmıştır.

Glden iti'nin 2010 yılında Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olduğu *Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat Adlı Kitabının Halk Edebiyatı ve Halk Bilimi Unsurları zerine Bir İncelemesi* isimli çalışması  bölüm halinde düzenlenmiştir. Birinci bölümde Mehmet Âkif Ersoy'un hayatı, edebî kişiliği ve *Safahat* hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde *Safahat*'taki halk edebiyatı unsurları incelenmiştir. nc bölümde ise *Safahat*'taki halk bilimi unsurları ele alınmıştır.

Mustafa Uluçay'ın 2014 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora tezi olarak hazırlamış olduğu *Mehmet Âkif Ersoy'un Eserleri zerinde Dil ve slup İncelemesi* isimli doktora tezinde Mehmet Âkif'in manzum ve mensur eserlerinin dil ve üslup özellikleri tetkik edilmiştir. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde şairin dili, üslubu ve sanat anlayışı hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm, Âkif'in şiirlerindeki, özellikle *Safahat* eserindeki, dil ve üslup özelliklerini ihtiva etmektedir. Son bölümde ise şairin mensur eserlerindeki dil ve üslup özellikleri tespit edilmiş ve incelenmiştir.

Mesut Koçak'ın 2016 yılında Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora tezi olarak hazırlamış olduğu *Mehmet Âkif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç'un Eserlerinde Coğrafya, Tarih, Medeniyet Düşüncesi* isimli çalışmasında Mehmet Âkif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç'un coğrafya, tarih ve medeniyet anlayışları mukayeseli olarak incelenmiştir. Bu anlayışların sınırları, benzerlik ve farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ayşe Türk'ün 2018 yılında Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlamış olduğu *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Mehmet Âkif'e Dair Yazılmış Eserlerdeki Deėerlendirmeler* isimli yüksek lisans tezi dört bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmada şair üzerine yapılmış çalışmalar ele alınmış, karşılaştırmalar yapılarak incelenmiştir. İlk bölümde şairin karakteri ve edebî kişiliğiyle ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde düşünce dünyası değerlendirilmiş; İslâm anlayışı, sosyal ve siyasal fikirleri ortaya konulmuştur. nc bölümde şairin vefatından sonra Türk

edebiyatı ve İslam düşünce dünyasına etkisi ve *Safahat*'ın bugüne bakan yönü üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölüm ise Mehmet Âkif'e dair yazılan eserlerin incelenmesine ayrılmıştır.

Bunların dışında Mekke ve Kahire'de Mehmet Âkif üzerine Arapça hazırlanmış iki lisansüstü tez de bulunmaktadır:

Bunlardan ilki Mecide Salâh Mahlûf'un 1978 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde hazırlamış olduğu *eş-Şâirü't-Türkî Muhammed Âkif ve Asruhu* adlı yüksek lisans tezidir. Çalışmada Mehmet Âkif'in çocukluğu, eğitim yılları, icra ettiği meslekler, seyahatleri, Mısır'a gidişi anlatılmış; şairin büyük edebî eseri *Safahat* incelenmiştir. Yazar ayrıca Mehmet Âkif'in dinî ve sosyal hayata dair düşüncelerini şiirlerinden örnekler vererek ele almıştır.

Bir diğeri 1990 yılında İsa Yüceer tarafından Mekke'deki Ümmü el-Kurâ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde doktora tezi olarak hazırlanmış olan *Muhammd Âkif Asruhu ve Cuhûduhu fi'd-Daveti'l-İslâmiyye* adlı çalışmadır. Bu eser Arap ülkelerinde Mehmet Âkif'le ilgili kaleme alınmış en önemli çalışmadan biri olarak kabul edilir. İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Mehmet Âkif'in yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal yapısı anlatılmış, bu dönemdeki İslam karşıtı düşünceler ve akımlardan bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise Âkif'in hayatı ve şahsiyetiyle ilgili bilgiler verildikten sonra yazar, onun mücadelesini, İslam ümmetinin birliği için ortaya koyduğu çabayı detaylı bir şekilde anlatmıştır.

BÖLÜM 3. MEHMET ÂKİF ERSOY VE MISIR

3.1. Mehmet Âkif Ersoy'un Mısır'a Gidişleri ve Gitme Nedenleri

Mehmet Âkif, 1914 yılı Ocak ayında Abbas Halim Paşa'nın maddi desteğiyle Mısır ve Medine'ye iki aylık bir seyahate çıkmıştır. İstanbul - Kahire - El-Uksur - Kahire - Medine - Şam - İstanbul güzergâhını takip etmiştir (Düzdağ, 2015: 3).

Kahire'deyken Mısır'ın tek milliyetçi gazetesi olan eş-Şa'ab gazetesine gidip orada yazar olarak çalışan Ömer Rıza Doğrul'la görüşmüştür. Eşref Edip bu görüşmeyi Ömer Rıza Doğrul'un ağzından şöyle aktarmaktadır:

"1914 yılının ilk aylarından birine ait bir günde bütün arkadaşlar üstada yazılarımızı okumuş, işimizi bitirmiştik. Konuşuyorduk. O sırada hademe içeri girerek bana doğru yürüdü: 'Sizi Sebilü'r-Reşâd'dan Mehmed Âkif görmek istiyor' dedi. Hademenin yanışını derhâl fark ettim, yerimden ok gibi fırlayıp herkesten evvel koştum, gelen misafiri karşılayarak derhâl odamıza aldım. Misafiri herkesten evvel hocama takdim ettikten sonra bütün arkadaşlarla tanıştırdım." (Edip, 2010:430).

Bu ziyaret esnasında Mehmet Âkif, Ömer Rıza Doğrul vasıtasıyla, birkaç eserini Türkçeye çevirdiği, Mısır'ın ünlü ilim ve fikir adamı Ferid Vecdi ile tanışmıştır. Bir gün de Aziz İzzet Paşa'yı ziyaret edip Kahire'deki konağında misafir olmuştur. Ertesi gün Kahire'deki dostu Ömer Rıza Doğrul'la piramitlere gitmiştir. Piramitlerin içine girip develere binerek resim çekilmiştir. Çölün bitiminde piramitlere nazır Mina Havs'ta² gün batımını izleyerek çay içmişlerdir. Ardından Ömer Rıza Doğrul ile birlikte Gize bölgesinde Nil nehri üzerine doğan ayı seyretmişlerdir. *El-Uksur'da* şiirinde bu manzarayı tasvir etmiştir. Eşref Edip bu olayı Ömer Rıza Doğrul'dan şöyle nakleder:

*"Üstad dirseğini dizine, orta parmağını yine şakağına dayayarak daldı. Konuşmuyordu. Çünkü tabiatı dinliyorduk. Tabiat, renkler, ışık ve gölgeyle konuşuyordu:
O, Nîl'i koynuna çekmiş yeşillenen, vâdî,
-Ki yok hazân safahâtında ömrünün ebedî-
Önümde, zümrüde benzer, yığın yığın mevecât,
Saçıp saçıp uzuyor: Sanki bir serâb-ı hayât! "(Edip, 2010:432,433)*

² Mina Havs 1869 yılında inşa edilen ve piramitlere nazır yeşil bir vahadır.

Mehmet Âkif bu ziyaretin ardından Ömer Rıza Doğrul'dan ayrılmış, ertesi gün sabah erkenden Mısır'ın güneyinde yer alan el-Uksur'a gitmiştir. Nil nehri kıyılarına kurulmuş olan el-Uksur şehri piramitlerden sonra Mısır'daki en dikkat çekici bölgedir. Mehmet Âkif'in bu seyahati esnasında yazmış olduğu ve Abbas Halim Paşa'ya ithaf ettiği *El-Uksur'da* şiirinde, Eski Mısır medeniyetine ait tarihî tapınaklar ve müzeler mekân olarak yer almaktadır (Düzdağ, 2015: 3). *El-Uksur'da* şiiri *Sebilü'r-reşâd* dergisinin 11 Şubat 1915 tarihli sayısında çıkmıştır (Düzdağ, 2013:57). Ömer Rıza Doğrul, Mehmet Âkif'in, Mehmed Sadık Anber'le el-Uksur seyahati hakkında konuşurken bu şiirle ilgili şunları şunları söylediğini aktarır:

"Demek ki" dedi, "Üstad bu sefer kaside yazacak!" Fakat Âkif derhâl tashih etti: "Hayır, kaside yazmayacağım. Bir manzarayı tasvir edeceğim, bir hâdiseyi anlatacağım." (Edip, 2010: 434).

Mehmet Âkif, El-Uksur'dan Kahire'ye döndükten sonra Medine'ye hareket etmiştir. Medine'den Hicaz demiryoluyla Suriye'ye geçerek İstanbul'a dönmüştür. Açıkça anlaşılacağı üzere, Mehmet Âkif'in Mısır'a ilk gidişi bir gezi mahiyetindedir.

Mehmet Âkif'in Mısır'a ikinci kez gidişi, Berlin'den döndükten sonra 1915 yılının Mayıs-Ekim ayları arasında resmî bir vazifeye görevlendirilmesi üzerine gerçekleşir. Necid Şeyhi'yle görüşmek için Necid ve Medine'ye giderken Mısır'a da gitmiştir. Dönüşte Şam ve Beyrut'a uğramıştır (Düzdağ, 2015: 3). Şerif Hüseyin isyanından sonra Osmanlı Devleti'ne sadık kalan Necid Şeyhi İbnü'r-Raşid ile görüşmek için "Teşkilât-ı Mahsusa" tarafından Âkif ve arkadaşları Arabistan'a gönderilmiştir. "*Necid Çöllerinden Medine'ye*" şiiri bu ziyaretin mahsulüdür (Edip, 2010: 434).

Mehmet Âkif 1923 yılı Ekim ayında ve yine 1924 kışında Mısır'a gitmiştir. 1925 baharında da Türkiye'ye dönmüştür (Düzdağ, 2015:5).

Mehmet Âkif son Mısır seyahatini temelli kalmak üzere 1925 yılının Ekim ayında gerçekleştirmiş ve 1936 yılına kadar orada kalmıştır. Abbas Halim Paşa kendisi için Hilvan'daki sarayının karşısında bulunan küçük köşkü tahsis etmiştir. Mehmet Âkif bir süre sonra ailesini de Mısır'a getirmiştir. Âkif, Abbas Halim Paşa'nın köşkünde iki yıl kadar kalmış, sonra yine Hilvan'da küçük bir ev tutarak ailesiyle oraya yerleşmiştir (Düzdağ, 2013: 131,137).

Mehmet Âkif'in vatanını bırakıp Mısır'a temelli yerleşme sebebi ise hükümete hem siyasi hem de fikrî açıdan muhalif bulunmasıdır. Muhalif olduğundan ötürü hükümet tarafından takip altına alınmıştır. Mehmet Âkif, Mısır'a gitmeden bir gün önce arkadaşı Şefik Kolaylı'ya büyük bir hüznün ve teessür içinde şöyle demiştir: “Arkamda polis hafiyesi gezdiriyorlar. Ben, vatanını satmış ve memlekete ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum.” (Düzdağ, 2015: 14,19).

Mısır'da yaşadığı müddetçe de bu takip Türk istihbaratı, hariciyesi ve genelkurmayı tarafından devam ettirilmiş; İskenderiye Başkonsolosluğu ve Kahire Elçiliği Konsolosluk şubesi tarafından Ankara'ya Mehmet Âkif hakkında raporlar gönderilmiştir (Düzdağ, 2015: 14,19).

3.2. Mısır Yılları

3.2.1. Mısır'da

Eşref Edip, eserinde Mehmet Âkif'in, Nil kenarında gezmeyi çok sevdiğini; dostları geldiğinde onları Nil Nehri kenarına çay içmeye götürdüğünü; ayrıca yürümeyi çok sevdiğini ve akşamüstleri iki saat kadar yürüyüş yaptığını; bazı geceler geç saatlere kadar Nil kenarında oturduğunu kaydeder (Edip, 2010: 207).

Ekmeleddin İhsanoğlu, Mehmet Âkif'in Kahire Üniversitesi'ne ders için gittiği günlerde hemen Hilvan'a dönmeyi tercih etse de arada bir Sultan Mahmud Medresesi'ne, babası Yozgatlı İhsan Efendi'nin yanına uğradığını; hem onunla hem de onun etrafındaki Türk öğrencilerle sohbet etmeyi sevdiğini söyler (İhsanoğlu,2018:431).

3.2.2. Aile Hayatı

Mehmet Âkif, Mısır'a gelişinin ikinci yılında evli olmayan üç çocuğunu ve eşini de Mısır'a getirmiştir. Böylece Abbas Halim Paşa'nın kendisine tahsis ettiği konaktan ayrılarak ailesiyle birlikte yine Hilvan'da küçük bir eve yerleşmiştir (Şekil:1). Eşinin rahatsızlığından dolayı, Mehmet Âkif'in zaman zaman ev işlerini de yapmak zorunda kaldığı bilinmektedir. Bu sebepten dolayı, üniversitede hocalığı sırasında haftada iki gün gittiği Kahire'den çoğu kez dostlarına uğramadan eve dönmek zorunda kalmıştır (Edip,2010:187-507)

Mehmet Âkif'in bazen dostlarını yemeğe davet ettiği bilinmektedir. İsmail Ezherli'nin Mehmet Âkif'e dair hatıralarında bununla ilgili şöyle bir anekdot bulunmaktadır: “Hanım teyzemiz mükkemmel yemekler pişirirlerdi. Çorba, tavuklu bamya veyahut patates, dolma ve hele elma tatlısı Âkif Bey'in tâbiriyle enfes yemeklerdi” (Düzdağ, 2015: 80).

Mehmet Âkif tüm bu sıkıntıların içinde kendi çocuklarıyla ilgilenmeyi asla ihmal etmemiştir. Örneğin 1926 yılında İstanbul'da Muallim Mahir'e bir mektup yazmıştır. Mektupta oğlu Emin'e Arapça öğretmek amacıyla *el-Müşezzeb* kitabını istemiş, Muallim Mahir de bulup ona göndermiştir (Edip,2010:188).

3.2.3. Mısır'daki Çalışmaları

Mehmet Âkif, Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak 1923-1924 yılları arasında kışı geçirmek için kısa süreli Mısır ziyaretlerinde bulunmuştur. Fakat 1925 yılındaki gidişinde ise on buçuk yıl Türkiye'ye dönmemiştir.

Mehmet Âkif, Mısır'daki hayatının ikinci yarısında, el-Câmiatü'l-Mısriyye'nin (Kahire Üniversitesi) Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Bunun yanı sıra Âkif, Mısır'da iken Kur'an tercümesi ile meşgul olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki bütçe müzakereleri sırasında alınan kararla Diyanet İşleri Reisliği, Kur'an-ı Kerim'in meali için kendisine teklifte bulunmuştur. Âkif, yapılacak meal çalışmasının dinî ve ilmî sorumluluğunun bilincinde olduğu için, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tefsiriyle birlikte basılması koşuluyla meal teklifini kabul etmiştir. (Düzdağ ve Okay, 2003: 433).

Kur'an-ı Kerim meali üzerine çalışmaya başlamadan önce 1923 ile 1926 yılları arasında, yedi adet şiir kaleme almıştır. 1923-1935 yılları arasında, Hilvan bölgesinde ikamet ettiği sırada *Gölgeler* kitabına dâhil olmuş veya olmamış toplam otuz dört adet şiir yazmıştır (Düzdağ, 2015: 93,94).

Âkif'in Mısır'da yaşadığı yıllarda, yukarıda zikredilen çalışmalar dışında, bu dönem gazete veya dergilerinde Âkif'e ait her hangi bir yazı bulunmamaktadır.³

³14.06.2019 tarihinde Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'yla yapılan görüşmede, İhsanoğlu'nun Âkif'in Mısır'daki çalışmalarıyla ilgili yaptığı açıklamadır.

3.2.4. Mısır'daki İş Hayatı ve Geçim Koşulları

Mehmet Âkif, 1928 yılında el-Câmiatü'l-Mısriyye (Kahire Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'nde pazar ve salı günleri, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine haftada ikişer saat Türkçe dersleri vermiştir. Şubat 1933'te, el-Câmiatü'l-Mısriyye (Kahire Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'nde çalışan Tarih anabilim dalı profesörlerinden Şefik Gurbâl'ın, Türkçe kaynaklardan yararlanabilmeleri için yüksek lisans öğrencilerine de Mehmet Âkif tarafından Türk dili dersi verilmesi teklifi kabul edilmiş; Âkif 1933 yılı Mart ayından itibaren yüksek lisans öğrencilerine de ders vermeye başlamıştır. Nisan ayında pazar günleri ikişer saat, salı günleri birer saat olmak üzere toplam on bir saat ders vermiştir. Arap Edebiyatı Profesörü Dr. Taha Hüseyin'in, Mehmet Âkif'in el-Câmiatü'l-Mısriyye'de (Kahire Üniversitesi) görevlendirilmesi hakkında Edebiyat Fakültesi Dekan Vekili'ne yazdığı dilekçeye göre, Mehmet Âkif'in ders ücreti, ders başı bir Mısır lirası olarak belirlenmiştir (Ek-2). 1936 yılına kadar el-Câmiatü'l-Mısriyye'de Türkçe eğitimi veren Âkif'in ders verdiği 203 numaralı sınıfa, Kahire Üniversitesi tarafından onun ismi verilmiştir (şekil:10).

Mehmet Âkif, 1928 yılında el-Câmiatü'l-Mısriyye'de ders vermeye başladığı sıralarda, çok sevdiği dostu Yozgatlı İhsan Efendi kendisine “Nasıl, Arapçayı kolaylıkla takrir edebiliyor musunuz?” diye sormuştur. Âkif buna incelikle ve tüm mütevazılığıyla şöyle cevap vermiştir: “Derse başladığım zaman talebeye öyle dedim: Siz benim Arapçama gülmeyin. Ben de sizin Türkçenize gülmeyeyim... Geçinelim!”(Edib,2010:210). Mehmet Âkif, herkesin sokak Arapçası konuştuğu Kahire'de, Mısırlı öğrencilere Kur'an Arapçası ile Türk edebiyatı okutmuş, bu şaşırtıcı durumu bu cümlelerle ifade etmiştir (Cündioğlu, 2000. 37).

Mehmet Âkif, sadece üniversitede ders vermekle kalmamış, Türk dili ve edebiyatı alanında özel dersler de vermiştir. Âkif'in Mısır'da özel ders verdiği öğrencilerden biri, tanınmış gezgin Mehmet Tevfik Efendi'nin oğlu Mehmet Bey'dir. Türk ve İslam sevgisi ile dopdolu olan Mehmet Bey, Mısır'da Arapça “Kemal Atatürk” adlı bir eser yazıp yayımlamıştır. Mehmet Âkif kendisine, üç yıl Türk edebiyatı dersi vermiştir. Mehmet Bey, *Safahat*'ı baştan sona Âkif'ten okumuştur. Mehmet Bey, Âkif'in derslerde neşeli olup hatta bazen kalkıp gezinerek sevdiği bir şiiri ayakta okuyup tekrar ettiğini aktarmıştır. (Eşref Edib, 2010: 215).

Mehmet Âkif, ayrıca, hastalığını ilerleyene kadar I. Fuad'ın kız kardeşi Prenses Nimet Muhtar'ın sarayında (Şekil:-5-17) Prens Aziz Hasan'ın çocuklarına da ders vermiştir (Eşref Edib, 2010: 211).

3.2.5. Mısır'daki Sıkıntıları

Mehmet Âkif'in Mısır'daki münzevi hayatı büyük sıkıntılar içinde geçmiştir. Mısır'daki ilk yıllarını Abbas Halim Paşa'nın yardımlarıyla geçiren Âkif, bundan sonra ailesini de yanına alarak Kahire yakınlarındaki Hilvan'a yerleşmiştir. Ancak Âkif'in, burada kaldığı yıllarda çok sıkıntı çektiği kaleme aldığı şiirlerinden ve dostlarına yazdığı mektuplardan anlaşılmaktadır. Çektiği vatan özlemine hastalığı, ülkesinde arkasından söylenenler ve ağır maddi sıkıntılar da eklenmiştir. Ahlak ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olan Âkif, maddi sıkıntılarını dostlarıyla paylaşmaktan kaçınmıştır. Çektiği maddi zorlukları, onu Mısır'a davet eden Halim Paşa'ya dahi anlatmaktan imtina etmiştir. Mısırlı dostu Abdülvehhab Azzam'ın kendisine Kahire Üniversitesi'nde hocalık teklifi sırasında aralarında geçen konuşmada, yaşadığı maddi zorluklardan ona bahsetmek mecburiyetinde kalmıştır. Abdülvehhab Azzam Âkif'e hocalık teklif ederken “Âkif Bey, bilmem ki size zor mu gelir? Zahmet olur mu?” diye sorduğunda, Âkif cevaben şöyle demiştir: “Doktor, size bunu ben arz etmek istiyordum. Sizinki keramet gibi oldu. Param bitti, çareler düşünüyordum.” Azzam, yine çekingen bir şekilde şöyle demiştir: “Efendim, Kahire'ye gidip geleceksiniz, çoluk çocuğa gramer okutacaksınız” deyince, Azzam'ı ağlatan şu cevabı vermiştir: “Hamallık yapmaya da razıyım.” (Düzdağ, 2007: 378)

Âkif, Mısır'da yaşadığı maddi zorlukları zaman zaman bazı yakın dostlarına mektuplarda da ifade etmiştir: “*El-hayâu yemna'u'r-rızk*⁴ düsturuna tevfik-i hareket etmek, bakkala, kasaba rezil olmaktansa Darülfünün efendilerinin garip-nüvazlıklarına dehalet eylemek daha makul göründü. Bakalım Mevla ne gösterecek” (Parlatır, 2014:7).

3.2.6. Kur'an Tercümesi

Mehmet Âkif, Kur'an mealine başlamadan evvel 1912-1919 yılları arasında Sebîlü'r-reşâd'da açık ve sade bir dille kaleme aldığı elli beş adet kısa tefsir yayımlamıştır. (Düzdağ,2015:148,149). Âkif bu tefsirleri, yapmış olduğu sosyal analizler üzerine inşa

⁴Tercüme: Utanmak ve çekinmek rızka mani olur.

etmiştir. Toplumsal olayları esas alıp bunları Kur'an bakış açısıyla analiz ederek yaptığı bu tefsirler "ictimai tefsir" özelliği göstermektedir. Bu tefsirlerde Âkif'in tefsir anlayışına uygun olarak, güncel meseleler seçilmiş ve okuyuculara yol gösterilmeye çalışılmıştır (Düzdağ, 2004: 154,155).

1925 yılında Diyanet İşleri Reisliği, Kur'an-ı Kerim'in meali için Mehmet Âkif'e teklifte bulunmuştur. Mehmet Âkif, yapılacak meal çalışmasının sorumluluğunun bilincinde olduğu için, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tefsiriyle birlikte basılması koşuluyla bu teklifi kabul etmiştir. (Düzdağ ve Okay, 2003: 433). Âkif 1929 yılında mealin bittiğini, ve onu temize çekmekte olduğunu ifade etmiştir. Fakat 1930 yılı boyunca, yazdığı bu meal konusunda bazı tereddütlere düştüğü anlaşılmaktadır. (İhsanoğlu, 2018: 448)

İsmail Hakkı Şengüler, Âkif'in yakın dostu Yozgatlı İhsan Efendi'den naklen, Mehmet Âkif'in meal konusundaki titizliğini ve mealin akıbetinin şöyle anlatmaktadır:

"Âkif, Kur'an tercümesinde son derece titiz davranıyordu. Birkaç ayetin tercümesini yapıp son şeklini verdikten sonra alır bana getirirdi. Son şekli birlikte gözden geçirirdik. Bazen ufak tefek değişiklikler yapmış olurduk. Tercüme edilen Allah kelâmı olduğu için kendisini büyük bir sorumluluk altında hissederdi. Birlikte gözden geçirdiğimiz kısımlar üzerinde vicdan rahatlığına ulaştığı anlaşıldı. Ben, son şeklini verdiğimiz kısımların artık bittiğini kabul ederdim. Ama bir müddet sonra bir de bakardım ki falan satırdaki filan kelimeyi atıp yerine yeni bir kelime koymuş. Ve bu yeni kelime sayesinde ayetin Türkçe anlamına yepyeni bir mükemmellik kazandırılmış. Kur'an'ı baştan sona bu suretle tercüme edip bitirdi. Ve peyderpey birlikte gözden geçirmiş olduk. O arada hastalanmıştı. Tercümeyi bana teslim etti ve şu tavsiyede bulundu: 'Bu eserin bu haliyle neşredilmesine içim razı değildir. İnşallah iyileşirsem bir daha gözden geçirip düzeltmeler yaptıktan sonra neşrederiz. Hem de ipek kâğıda. Şayet iyileşmezsem, sana vasiyetim, bu eseri yakmandır. Böylece ortadan kalkmış olur'." (Şengüler, 1992/10:230).

Âkif mealle ilgili manevi endişeleri yüzünden, 1926-1929 yılları arasında meali tamamlamasına rağmen, vefatına kadar onun üzerinde çalışmaya devam etmiştir. Ancak ezanın kanun zoruyla Türkçe okutulduğu o yıllarda namazların da Türkçe tercümeyle

eda edileceği endişesi taşıdığından, almış olduğu avansı iade ederek meali teslim etmemiştir (İhsanoğlu,2018:453,454).

Âkif, hastalanarak Mısır'dan Türkiye'ye dönüşü sırasında geri dönmezse eserin yakılmasını vasiyet etmiş ve bu isteği Kahire'de Yozgatlı İhsan Efendi'nin oğlu Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından yerine getirilmiştir. Yozgatlı Mehmet Efendi'nin muhafaza ettiği mealin Tevbe Suresi'nin sonuna kadar olan bölümünün nüshalarından biri Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından bulunmuş ve 2012 yılında basılmıştır(İhsanoğlu,2018:453,454).

3.2.7. Mısır'daki Sosyal Çevresi

Dostlukları konusunda oldukça titiz olan Âkif, Mısır'da da aynı titizlikle devam etmiş az ve seçkin dostlar edinmiştir. Zaten Mısır'daki dostlarının bir kısmı ya İstanbul'daki arkadaşları ya da Mısır'a önceki gelişlerinde tanıştığı kimselerdi. Abbas Halim Paşa ile yıllar öncesinde, Said Halim Paşa vasıtasıyla, Abdülvehhab Azzam ile ağabeyi Abdurrahman Vehhap vasıtasıyla, Yozgatlı İhsan Efendi ile ise 1925 yılında Mısır'a giderken vapurda tanışmıştır.

3.2.7.1. Abbas Halim Paşa

Asıl adı Mehmed Abbas olan Abbas Halim Paşa, Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Halim Paşa'nın da ikinci torunudur. Kahire'de dünyaya gelmiştir. Dönemin en iyi hocalarından Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce dersleri almıştır. Daha sonra Sait Halim Paşa ile İsviçre'ye gitmiştir. Üniversite eğitimini burada tamamlamıştır. 1895 yılında Mısır Hidivi Tefvik Paşa'nın kızı ile evlendikten sonra uzun seneler Avrupa'da kalmış ve kendisini entelektüel anlamda oldukça iyi yetiştirmiştir. Daha sonra İstanbul'a dönmüştür. Sultan II. Abdülhamid'in son dönemlerinde devlet kademesinde görev almış, Şûrâ-yı Devlet âzası olarak çalışmıştır. Ağabeyi Said Halim Paşa'nın sadrazamlığı esnasında Bursa'da bir yıl valilik yapmıştır. Ardından 1915 yılında nâfia nazırı oldu. Said Halim Paşa'nın 1917'de istifası ile birlikte o da kabinedeki görevinden ayrılmıştır. İstanbul'un işgali sırasında İngilizler tarafından iki yıl süreyle Malatya'ya sürülmüştür. Sürgün yıllarının ardından İstanbul'a geri dönmüştür. Bundan sonraki hayatını İstanbul ve Mısır'da geçirmiş, Kahire'de hayata gözlerini yummuştur.

Şiirden, edebiyattan ve musikiden çok iyi anlayan, Türk-İslam ahlakı ve seciyesinin bütün güzel örneklerini karakterinde yansıtan biri olarak tanınmıştır. Yaşadığı yıllarda cömertliği ve yardımseverliği ile bilinmiştir. Bilim, sanat ve fikir adamlarına sahip çıkmış, gençlerin okuması için büyük gayret sarf etmiştir. (Uzun, 2016:24)

Mehmet Âkif, onun çocuklarına hocalık yapmıştır. Onunla dostluğu bu dönemde başlamış ve uzun yıllar sürmüştür. Âkif onun daveti üzerine Mısır'a gitmiş ve ömrünün son yıllarını orada geçirmiştir. Âkif *el-Uksur*'da şiirini ona ithaf ettiği gibi, yine kendisine hitaben iki manzum tebrik ile *Arîza* isimli iki de manzum eser yazmıştır. (Edib, 2010:193).

Abbas Halim Paşa, Âkif'e verdiği kıymeti ve ona olan sevgisini şu sözlerle ifade etmiştir: “Âkif, ne zaman olsa bir Abbas Halim bulur; fakat ben bir Âkif bulamam. O, benim için bir tâlihtir.”

Mehmet Âkif ise onun vefatından duyduğu üzüntüyü şöyle dile getirmiştir:

“Oracıkta diz çökerek birkaç saat içinde hatmini tamamladım. Sonra gözlerimi yüzüne diktim. Donmuş kalmıştım. Hiç ağlayamıyordum. Nihâyet dayanamadım. Boynuna sarıldım. Cânan, niçin gittin? diyecek kadar gaflet gösterdim, işte ondan sonra ağlamaya başladım. O sırada şu kıt'a bana mülhem oldu:

Hepsi göçmüş, hani yoldaşlarının hiçbiri yok!

Sen mi kaldın, yalnız kaafleden böyle uzak?

Postu sermekse meramın yola, serdirmezler;

Hadi, gölgenle beraber silinip gitmene bak.

Merhumu gözyaşları içinde defnettik. Evime döndüm. Artık bundan sonra Mısır'da duramayacağımı anladım. Yavaş yavaş pılyı pırtıyı toplamaya başladım.” (Edip, 2010: 195).

3.2.7.2. Abdülvehhab Azzam

Abdulvehhâb Azzam 1929'da İstanbul'a geldiğinde Mehmet Âkif'in damadı Ömer Rıza Doğrul'dan Mehmet Âkif'in Hilvan'da oturduğunu öğrenerek şaire Kahire Üniversitesi'nde Türkçe dersi vermesini teklif etmiş, bu vesileyle onunla dost olmuştur.

Abdulvehhâb Azzam'ın amcası Türk dostu Abdurrahmân Azzam Balkan Harbi'ndeki Hristiyan vahşetlerini öğrenince, İstanbul'a gelerek orduya katılmış ve Osmanlı saflarında savaşmıştır. Kendisini 25 yıldır tanıyor.

“1929'da Mısır'ın Bağdat, Tahran sefiri iken nişanlanmak için İstanbul'a gelen Abdurrahmân Azzam'ın yanında biraderzadesi Abdulvehhâb Azzam da vardı. Eski dostumuzdan daha fazla yeni tanıdığımız bu kâmil üstatla konuştuk. Kendisi Kahire Üniversitesi'nde Türkçe okutmaya karar verdiklerini ve bu iş için salahiyyetli bir zat aradıklarını söyleyince Mehmet Âkif'in bu işi yapabileceğin ifade ettim. İmkânı var mı, diye sorunca, onun Mısır'da olduğunu söyledim. Şaşkınlığı artan Abdulvehhâb Azzam, Âkif Bey'in de Hilvan'da ve kendi evine yakın bir yerde kaldığını öğrenince hayreti büsbütün arttı. Üstat Azzam Mısır'a döner dönmez Âkif Bey'i bulmuş ve onu Kahire Üniversitesi'nin edebiyat muhitine tanıtmış, bu muhit de Âkif'i üniversitenin Türk edebiyatı hocalığına seçmiştir.” (Deliçay, 2012:111-123)

Abdulvehhâb Azzam, Âkif'in ölümünden sonra, Kahire'de çıkan 1 Şubat 1937 tarihli *er-Risâle* dergisine bir yazı vererek, Âkif'i tanıtmış, bu yazıda onunla olan hatıralarından bahsetmiştir. (Azzam,1937:181)

Azzam, bu makalede Âkif'in karakterini şu sözlerle ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır:

“Arkadaşım hayalî, az konuşan, çok düşünen, sessiz, uzlete meyilli, kalabalıktan sıkılan birisiydi. Onu ziyaret ettiğimde veya o beni ziyaret ettiğinde cana yakın davranırdı. Geçmişle gelecek arasında konuşurduk, bazen şakalaşır bazen ciddi meseleleri konuşurduk. Edebiyat ve tarih etrafında dolaşır bunlarla Müslümanların halini anlamaya çalışırdık. Aramıza başkası gelince hayasından, sıkılarak susardı. Söze katılması için bir şey sorduğumda ya bilmediğini başıyla işaret eder, ya tebessüm eder ya da kısaca cevap verirdi. Sonra da susmaya devam ederdi. Kalabalık gittiğinde de konuşulan mevzu hakkında itirazlarını dile getirerek veya kabul ederek, kızarak veya rıza göstererek görüşünü söylerdi. Günler ve seneler geçti, diyebilirim ki, o günlerde Âkif'le üç günden fazla görüşmeme durumumuz vaki olmamıştı.” (Azzam,1937:181)

3.2.7.3. Yozgatlı İhsan Efendi

Mehmet Âkif, İhsan Efendi ile 1924 yılında Mısır'a gidişi sırasında vapurda tanışmıştır. İhsan Efendi el-Ezher'de okurken, Mehmet Âkif onun kaldığı Ebu'z-Zehab Talebe

Yurdu'na onunla görüşmek için sık sık uğramıştır. İhsan Efendi'nin odasında zaman zaman Şeyhülislam Mustafa Sabri ve oğlu şair İbrahim Sabri'nin de katıldığı sohbetler gerçekleştirmişlerdir. (İhsanoğlu,2018:431).

İhsan Efendi, el-Ezher'den mezun olunca da Mahmud Bey Medresesi'ne müderris olarak atanmış, burada pek çok Türk talebeye hocalık yapmıştır. Âkif, Kahire'ye her geldiğinde medreseye uğramış, hem İhsan Efendi ile hem de talebelerle uzun uzun sohbetler etmiştir. Mehmet Âkif bayramlarda ve cuma günleri bu medreseye uğramayı bir gelenek hâline getirmiş, bunların dışında zaman zaman ani olarak da ziyaretlerde bulunmuştur. Bu sebeple cuma namazlarını da medresenin karşısında bulunan ve Mısır'ın en ünlü kurassı Hafız Muhammed Rifat'ın imamı olduğu Mustafa Fazıl Paşa Camii'nde kılmaya özen göstermiştir (İhsanoğlu,2018:431).

İhsan Efendi, Âkif'in medresede bayram havası estiren ziyaretleri hakkında şunları söyler:

“Diyar-ı gurbette o, bizim babamız, hocamız, her şeyimizdi. Onu gördükçe memleketimizi görmüş gibi olurduk. O, ne yüksek insandı! Ne mücessem faziletli! Milletimizin büyük şairi, büyük tevazu gösteriyor, bizi ziyaret ediyor. Göğsümüz kabarr, kalbimiz genişlerdi. Onunla birlikte geçirdiğimiz zamanlar hayatımızın en kıymetli zamanlarıdır.” (Düzdağ, 2006:142)

Âkif ise çok önem verdiği Kur'an mealini kendisine emanet edecek kadar ona güvenmiş ve değer vermiştir.

3.2.7.4. Şeyhülislâm Mustafa Sabri

Mehmet Âkif Şeyhülislam Sabri ile İstanbul'da, oğlu İbrahim Sabri ile ise Mısır'da tanışmıştır. Âkif'in şiirlerine hayran olan baba-oğul, siyasi tercihleri bakımından İttihâd ve Terakkî ile uyuşmamışlardır. Mustafa Sabri Hürriyet ve İtilâf'a bağlı kalırken Âkif, bir süre İttihâd ve Terakkî'ye katılmıştır. Ayrıca Âkif'le, Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'de üye olarak aynı dönemde bulunmuşlardır. Bununla birlikte Âkif, Mustafa Sabri uygun görmese de Milli Mücadele safına katılmıştır. Şeyhülislam Sabri, Millî Mücadele sırasında Mustafa Kemal'e neden destek olduğunu sorunca, Âkif ona Anadolu, Yunan ordusu tarafından işgal edilirken, tercih yapacak zaman olmadığı cevabını vermiştir. Bir

gün İbrahim Sabri, “şair-i mader-zâd”, “şair-i azamımız” dediği Âkif’e, Türkiye’de yapılanları kalemiyle neden tenkit etmediğini sorduğunda Âkif şöyle cevap vermiştir:

“İbrahim Bey, ben yalan söylemem; Allah’ım şahiddir, yemin de etmem. Yeminim olsun ki, mecalim kalmadı; kendimi toparlayamıyorum. Bu yapılanlar bana çok ağır geldi. Perişanlığımın derecesini size şöyle anlatayım: Secde-i sehivsiz namaz kılamaz oldum. Yahu namazda dalıp gidiyorum. Zihnim öyle perişan.” (Düzdağ, 2007\2:112–114).

Mehmet Âkif’in Mısır’da yazdığı *Safahat*’ın yedinci ve son şiir kitabı, İbrahim Sabri tarafından Arapçaya tercüme edilerek 1933 yılında Mısır’da basılmıştır. İbrahim Sabri, *ez-Zılâl* ismiyle tercüme ettiği çalışmada, şiir tercümelerinden önce, şairin hayatı hakkında bizzat Âkif’in kendisinden öğrendiği bilgileri dipnot şeklinde okuyucuya aktarmıştır. (Sabri, 1933: 9)

3.2.8. Mısır’da Bulunduğu Yerler

Mehmet Âkif, 1925’ten sonra devamlı olarak kaldığı Mısır’da münzevi bir hayatı tercih etmiştir. Bu münzevi hayat, onu şehirden uzaklaştırmıştır. Fakat sık sık Kahire’de bulunmuş, orada ders veren dostu İhsan Efendi’yi ziyaret etmek için el-Ezher bölgesindeki Sultan Mahmud Medresesi’ne uğramıştır. Âkif, bazen İhsan Efendi’yi medresede ziyaret ederken bazen İhsan Efendi ve talebelerini çay içip sohbet etmek için Nil Nehri kenarına davet etmiştir (Edip,2010:205,207). Eşref Edip 1932’de Mısır’a gittiğinde, Mehmet Âkif ona Kahire’yi gezdirmiştir. Birlikte Mısır Müzesi’ni, Darülfünun’u, hayvanat bahçesini, Kahire’nin büyük camilerini ve piramitleri ziyaret etmişlerdir (Düzdağ,2015:35).

Mehmet Âkif Kahire’de bulunduğu zaman el-Ezher semtinde bulunan ve Kahire’nin hem en ünlü hem de en eski kahvehanesi olan el-Fîşâvî’ye⁵ uğramayı ihmal etmezmiş.

3.2.8.1. Beyrut ve Suriye Bölgesine Yaptığı Gezi

Hem vatan özlemi hem Mısır’da yaşadığı ağır şartlar yüzünden hastalanan Âkif, hastalığının iyileşmesi için 1935 yılının Temmuz ayında Cebel-i Lübnan’a gitmiştir. Bu

⁵1797 yılında inşa edilen el-Fîşâvî, çayının lezzeti ve güzel atmosferiyle meşhurdur. Yurt içinde de yurt dışında da tanınmış bir mekân olan el-Fîşâvî, Necib Mahfuz gibi ünlü yazarların da yabancıların da uğrak yeri olmuştur. (Şekil:8).

bölgede yer alan Âliye şehrinin yakınlarındaki Sûku'l-Garb'da bir otele yerleştirilmiştir. Lübnan'a gidişi doktorların tavsiyesi ve Emine Abbas Halim'in desteğiyle olmuştu(Düzdağ,2015:101).

Yine Cemil Bereket Bey'in, Ali İlmi Fânî Bey vasıtasıyla onu Antakya iline davet etmesi üzerine Antakya'ya da gitmiştir.

Antakya'nın Fransızlar tarafından işgal altında olduğu bu dönemlerde, gençlerle sohbet ettiği günlerden birinde Asi Nehri kıyısında iken kendisine sorulan “Antakya'yı nasıl buldunuz?” sorusuna “Havada bir ağırlık var” cevabını vermiş ve şu dizeleri sıralamıştır:

Vîrânelerin yasçısı baykuşlara döndüm,

Gördüm de hazânında bu cennet gibi yurdu!

Gül devrini bilseydim onun, bülbül olurdum:

Yâ Rab, beni evvel getireydin ne olurdu?

24 Ağustos 1935 tarihli bir mektubunda dostu Abdülilâh Bey'e bu hususta şöyle yazmıştır:

“Tebdil-i hava için bir müddet İstanbul'da kalmanız pek muvafık. Memleketin latif havası, temiz suları çarçabuk sizi evvelki hâl-i sıhhatinize iade eder inşallah.”

3.3. Dönüşü

Antakya'dan Mısır'a dönüşünün ilk zamanlarında hastalığı bir nebze iyiye doğru gitse de sonrasında yeniden nüksetmiştir. 1936 yılının Haziran ayında tedaviye İstanbul'da devam etmek üzere İskenderiye Limanı'ndan bir Rumen vapuru ile yola çıkmış, üç günlük yolculuğun ardından 17 Haziran 1936'da İstanbul'a ulaşmıştır.

Mehmet Âkif'i İstanbul rıhtımında yakınları, bazı dostları ve merhum Abbas Halim Paşa'nın kızı Emine Abbas Halim Hanım tarafından görevlendirilen bir hanım karşılamıştır. Emine Hanım'ın görevlendirdiği hanımın ısrarıyla, önce onların Maçka'daki evlerinde misafir olarak kalmıştır. Birkaç gün sonra da müşahede için Şişli Sıhhat Yurdu'na gitmiştir. Burada da yirmi gün kaldıktan sonra Beyoğlu'nda Paşa'nın ailesine ait Mısır Apartmanı'nda kendisi için hazırlatılan bir daireye yerleştirilmiş, kendisine bakması için de bir hasta bakıcı tahsis edilmiştir.

Birkaç hafta sonra Said Halim Paşa'nın oğlu Halim Bey, Alemdağ'daki Baltacı çiftliğini Mehmet Âkif'i misafir ettirecek şekilde hazırlamış ve kendisini oraya davet etmiştir. Mehmet Âkif bu çiftlikte üç ay kadar kalmıştır. Bu süre zarfında Âkif tedavi için sürekli ve düzenli olarak İstanbul'daki daireye gelip birkaç gün kaldıktan sonra yeniden çiftliğe dönmüştür. Çiftliği ve emrindeki hizmetçileri işaret ederek şöyle deyip gülümsediği anlatılmaktadır:

“Ben, bizim kadına ‘Allah bana sonunda bir gürlük verecek, derdim. İşte oldu, oldu!’”
(Düzdağ, 2013:143)

Âkif'in İstanbul'a gelişi Türk basınında pek yer almamış ve dönemin anlayışı çerçevesinde çeşitli tartışmalara da yol açmıştır. Dönüşünü haber veren ilk gazete Cumhuriyet'tir.

Mehmet Âkif Ersoy'un hayatı, edebî şahsiyeti ve dünya görüşü gerek kendi döneminde çağdaşlarınca gerek vefatından sonra hem çağdaşları hem de yeni nesil tarafından lehinde ve aleyhinde pek çok yazıya konu edilmiştir.

Cumhuriyet gazetesi Âkif'in dönüş haberini çok kısa bir şekilde vermiştir. Orhan Seyfi ise Türk basınının Âkif'in dönüşüne olan ilgisizliğine dönemin popüler bir haberiyle gönderme yapmıştır (Özlük, 2009:139-163).

Mehmet Âkif, haziran ve ağustos ayları arası gazete ve dergilerle bir takım görüşmeler yapmıştır. Son Posta gazetesinden Hayri Yazıcı, Yedigün dergisinden Yaşar Kandemir, Yarım Ay dergisinden de Niyazi Acun ile gerçekleştirdiği görüşmeler yayımlanmıştır. Bu söyleşilerde Âkif memleketine dönüşten dolayı duyduğu sevinci açıkça dile getirmiştir. Ayrıca bu söyleşiler, rahatsızlığının görünüşünde yaptığı tahribat ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları millete aktarması bakımından da dikkate değerdir.

Yaşar Kandemir'in röportajından bir hafta sonra Yedigün dergisinde Faruk Nafiz Çamlıbel'in bir yazısı neşredilmiştir: “Şair yalnız adı, yalnız şiiri ile değil insanlığa göz yaşartacak kadar yüksek olan emsalsiz şahsiyeti ile her zaman gönlümüzün baş sedirine bağdaş kurmuştur. Yedi cildi dolduran *Safahat*'taki şiirlerinden hiçbirisi şahsi teessürün ifadesi değildir. Âsım'ın her sayfası bir şairi lâyemut etmeye kâfidir“ (Özlük, 2009: 139-163).

SONUÇ

Mehmet Âkif son Mısır ziyaretini 1925 yılının Ekim ayında gerçekleştirmiş ve 1936 yılında İstanbul'a dönenene kadar orada kalmıştır. Türkiye'de gerçekleşen bazı sosyal ve siyasi değişimleri tasvip etmemesi ve hatta reddetmesi, bunlara karşı takındığı muhalif tavır da onun Mısır'a gitmeyi tercih etmesinde büyük rol oynamıştır. Abbas Halim Paşa Mehmet Âkif için küçük bir köşk tahsis etmiştir. Âkif, Abbas Halim Paşa'nın köşkünde iki yıl kadar kalmış, sonra yine Hilvan'da küçük bir ev tutarak oraya yerleşmiştir. Abbas Halim Paşa, Türkiye'deki polis takibinden bunalan, bunu gurur kırıcı bir hareket addeden ve büyük bir hayalkırıklığı yaşayan Mehmet Âkif'i bu dertten kurtarmak ve ona daha huzurlu bir eser üretme alanı yaratmak için büyük çaba sarf etmiştir.

Mehmet Âkif Hilvan'da oldukça münzevi bir hayat yaşamıştır. Eşinin rahatsızlığı, vatan hasreti ve maddi problemler şairin büyük sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Bununla birlikte İstanbul'dan beri tanıdığı yahut daha önceki Mısır seyahatlerinde tanışmış olduğu dostlarıyla Mısır'da vakit geçirmiş; kendisine teklif edilen fakat kabul ettiği hâlde sonradan manevi sorumluluğunu yüklenmekten çekinmesi sebebiyle reddettiği Kur'an mealini yine Mısır'da hazırlamıştır. Safahat'ın yedinci ve son bölümünü teşkil eden Gölgeleler'i Mısır'da kaleme almıştır.

Abdülvehhab Azzam, 1926 yılında Mehmet Âkif'e Câmîatü'l-Mısriyye (Kahire Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'ndeki Türk dili derslerini vermesini teklif etmiş, şair bu teklifi kabul etmiştir. Böylece Mehmet Âkif resmî olarak 1928'den 1936 yılına kadar lisans ve yüksek lisans seviyesindeki öğrencilere Türk dili dersleri vermiştir. Mehmet Âkif'in burada ders verdiği sürece ait personel belgelerine göre, şair her bir ders için bir Mısır lirası ücret almıştır. Âkif'in ders programı çeşitli ders dönemlerinde haftada bir günden iki güne kadar değişiklik göstermektedir.

Bu dönemde Mehmet Âkif rahatsızlanmış, hastalığına gereken itina göstermemesi sonucunda da hastalığı ilerlemiştir. Çeşitli yerlere seyahat ettikten sonra Mısır'a dönmüş, burada siroz hastalığı daha ileri evrelere geçmiştir. 1936 yılında, vefat edene kadar ikamet edeceği İstanbul'a kesin dönüş yapmıştır. İstanbul'a döner dönmez tedavi olmak üzere hastaneye yatırılmıştır. Hastalığı süresinde hastane dışında Mısır Apartmanı'nda kendisine tahsis edilen evde ve Halim Bey'in Alemdağ'daki köşkünde

kalmıştır. 26 Aralık 1936 tarihinde vefat etmiştir. Ertesi gün tabutunu Türk gençliğinin elleri üzerinde taşıdığı şair, Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir.

KAYNAKÇA

- Afif, M. (1910). Muhasebe – Hasbihal. *Sıratı Müstakim*, C. 4, S: 96.
- Akgün, M. ve Gündoğar, S. S. (2014). *Mısır-Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru*. TESEV Dış Politika Programı, 1-8.
- Azzâm, A. (1937). “Şâiru’l-İslâm Muhammed Âkif I”, *er-Risâle*, Issue 1937/2, pp. 181.
- Baş, A. (2015). Atatürk Dönemi Türkiye – Mısır İlişkileri ve Günümüze Etkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 92, 31-76.
- Bayazıt, N. (2009). *Türkiye-Mısır Ticari İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgegil, K. (1971). *Resmi Hal Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzumeleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Cundioğlu, D. (2000). *Bir Kur'an Şairi – Mehmet Âkif ve Kur'an Meali-*. İstanbul: Birun Yayını.
- Çantay, H. B. (2008). *Âkifname*. İstanbul: Erguvan Yayınevi.
- Değerli, E. S.,(2016). Türk-Mısır Siyasi ve Kültürel İlişkileri (1923-1938). *Yeni Türkiye Dergisi Ortadoğu Özel Sayısı*, Issue 86, pp. 23-37.
- Deliçay, T. (2012). Mısırlı Edip Abdulvehhâb Azzam'ın Kaleminden Mehmet Âkif. *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*, Issue 2012/1, pp. 111-123.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu DEİK. (2017). *Ülke Bülteni: Mısır*. <https://www.baib.gov.tr/files/downloads/PageFiles/%7B4331c6b7-d2b8-4453-8d75-e6b194d2d901%7D/Files/Misir%20Ulke%20Bulteni.pdf>, Erişim Tarihi: 18.03.2019.
- Duran, H. ve Karaca, A. (2013). 1950-1980 Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 121-136.
- Düzdağ, E. (2007). *Üstat Ali Ulvi Kurucu Hatıralar-1-2*. İzmir: Kaynak Yayınları.
- Düzdağ, M. (1989). *Mehmet Âkif Hakkında Araştırmalar I*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Düzdağ, M. (2006). *Mehmet Âkif Ersoy Safahat*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Düzdağ, M. (2013). *Mehmet Âkif Ersoy*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Düzdağ, M. (2015). *Mehmet Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali*. İstanbul: Şule Yayınları.

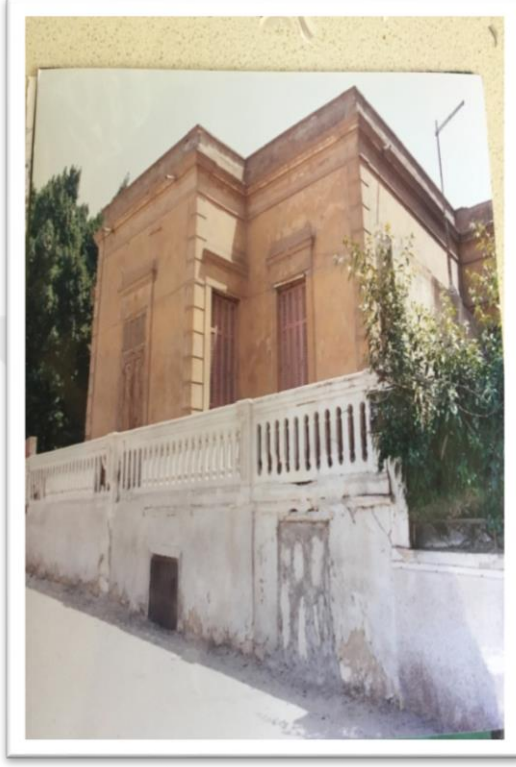
- Düzdağ, M. O. M. (1992). *İslam Araştırmaları Merkezi*. TDV İslâm Ansiklopedisi - İslam Ansiklopedisi: <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=Âkif> adresinden alınmıştır.
- Edib, E. (2010). *Mehmet Âkif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Efegil, E. (2013). Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5 (51), 19-28.
- İhsanoğlu, E., (2006). Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirası. İstanbul: İrcica Yayınları.
- İhsanoğlu, E., (2018). Yozgatlı İhsan Efendi. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- İzmir Ticaret Odası İZTO. (2016). *Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu*. http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5606_1470319613.pdf, Erişim Tarihi: 19.03.2019.
- Karakoç, S. (1987). *Mehmet Âkif*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kuduoğlu, A. (2018). Camp David Sonrası ABD-Mısır Yakınlaşması: Askeri Boyut. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5 (1), 101-137.
- Kuntay, M. (2009). *Mehmet Âkif Hayatı, Seciyesi, Sanatı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Küçük, M. (2014). Mehmet Âkif Ersoy ve Türkçe. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 93-112.
- Oğraş, R., (2009). Osmanlı Döneminde Mısır'da Yaşamış Divan Şairleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, rof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı, Issue 39, pp. 651-670.
- Okay, O. (2005). *Mehmet Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*. Ankara : Akçağ Yayınları.
- Özalp, Ö. H. M. A. (2010). *Mehmet Âkif Ersoy'un Aile Mektupları*. Burdur: Semih Yayıncılık.
- Özgiray, A. (1996). Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11 (1), 1-8.
- Özkan, M. (2014). Mısır Dış Politikası: Dünü, Bugünü, Sorunları. *SETA Analiz*, 88, 7-24.
- Özlük, N. (2009). Türk Matbuatında Mehmet Âkif Ersoy (19 Haziran 1936 - 13 Mayıs 1937). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, pp. 139-163.
- Özmen, N. (2017). Mehmet Âkif Ersoy'un Mısır Günleri ve Mısır'da Türkçe Öğretirken Yaşadığı Zorluk. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, Issue 15, pp. 29-39.

- Parlatır, İ. (2014). Mehmet Akif ERSOY(1873-1936) Mektuplar. Ankara: Güzel Yazılar Yayınları, s.17
- Sabri, İ. (1933). *El-Zılâl*. Kahire.
- Sarıkoyuncu, D. E. (2015). Türk-Mısır Siyasi ve Kültürel İlişkileri. *Yeni Türkiye Dergisi*, Ortadoğu Özel Sayısı, 23-37.
- Sarihan, Z. (1998). *Mehmet Âkif*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Şahin, M. ve Sarı, B. (2017). 1960-1980 Dönemi Türkiye'nin Üçüncü Dünya ve İslam Ülkeleriyle İlişkileri. *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 11 (2), 21-48.
- Şehsuvaroğlu, L. (2002). *M. Âkif Ersoy*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Şengüler, İ. H. (1992). *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmed Âkif Külliyyatı*. C. 9-10,. İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Telci, İ. N. (2015). *Mısır*. Ortadoğu Yıllığı, 169-192.
- Uysal, A. (2011). Devrim Öncesi Mısır'da Türkiye Algısı (2005-2010). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (2), 139-170.
- Uzun, M. (2016). *İslam Ansiklopedisi, Abbas Halim Paşa*. Available at: <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/1/C01000040.pdf> tarihinde erişilmiştir 22 Mart 2019].
- Yerguz, İ. (1997). *Mehmet Âkif Ersoy Yaşamı-Sanatı-Yapıtları*. İstanbul: Engin Yayıncılık.

EKLER

EK 1

MEHMET ÂKİF'İN HİL VAN'DAKİ EVİ

EL-CÂMIATÜ'L-MISRIYYE (KAHİRE ÜNİVERSİTESİ) - 1930

EL-UKSUR ŞEHİRİ-1920

**MISIR KRALI ABBAS HİLMİ PAŞA’NIN HİLVAN’DAKİ SARAYININ
BUGÜNKÜ HALİ**

PRENSES NİMET MUHTAR'IN KAHİRE'DEKİ SARAYI

ÂKİF'İN KAHİRE'DE ZİYARET ETTİĞİ YERLER:

MİNA HAVS-1914

ÂKİF'İN KAHİRE'DE RANDEVU VERDİĞİ LOKUMCU DÜKKANI

EL- FÎŞÂVÎ KAHVEHANESİ

SULTAN MAHMUD MEDRESESİ

ÂKİF'İN KAHİRE ÜNİVERSİTESİ'NDE DERS VERDİĞİ SINIF

(Türk Şairi ve Düşünürü Prof. Mehmet Âkif Ersoy Salonu)

**CÂMIATÜ'L-MISRİYYE (KAHİRE ÜNİVERSİTESİ) EDEBİYAT FAKÜLTESİ
BİNASI**

ÂKİF'İN MİSİR ÇEVRESİ:

SAİD HALİM PAŞA (1863-1921)

ABBAS HALİM PAŞA (1866-1934)

ABDÜLVEHHAB AZZAM (1894-1959)

ÖMER TOSUN PAŞA (1872-1944)

ÖMER RIZA DOĞRUL (1893–1952)

YOZGATLI İHSAN EFENDİ (1902-1961)

MUHAMMED FERİD VECDİ (1878-1954)

PRENSES NİMET MUHTAR (1881-1966)

ŞEYH MUSTAFA MARAĞÎ (1881-1945)

ŞEYH MUSTAFA SABRÎ (1869-1954)

EK 2

ÂKİF'İN KAHİRE ÜNİVERSİTESİ'NDEKİ PERSONEL DOSYASINDAN BAZI BELGELER

Belge 1:

Arap Edebiyatı Profesörü Dr. Taha Hüseyin'in, Mehmet Âkif'in el-Câmiatü'l-Mısriyye'de görevlendirilmesi hakkında Edebiyat Fakültesi Dekan Vekili'ne dilekçesi aşağıda yer almaktadır.

Dilekçenin Tercümesi:

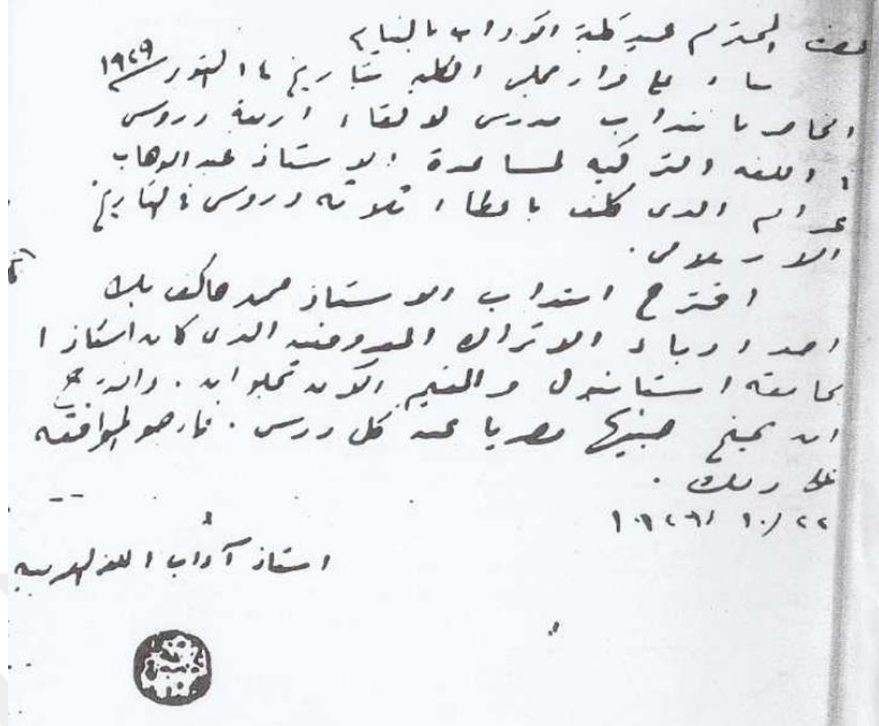
22.10.1929

Sayın Edebiyat Fakültesi Dekan Vekili,

14 Ekim 1929'da Fakülte Meclisi'nin Türk dili alanında dört ders verecek bir öğretim üyesi görevlendirme kararına dayanarak, İslam tarihi alanında üç tane ders vermek üzere atanan Profesör Abdülvehhab Azzam'a yardım etmesi amacıyla, daha önce İstanbul Üniversitesi'nde profesörlük yapan ve şu an Hilvan ilçesinde ikamet eden tanınmış Türk ediplerinden Profesör Mehmet Âkif'in bu göreve getirilmesini öneririm. Ücret olarak her ders için kendisine bir Mısır lirası vermenizi ve bunun kabul edilmesini arz ederim.

Arap Edebiyatı Profesörü

Kaşe

Belge 2:

el-Câmiatü'l-Mısriyye (Kahire Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi Tarih Profesörü Şefik Gurbâl'ın, Mehmet Âkif'in lisans öğrencilerine ders verdiği gibi yüksek lisans öğrencilerine de ders vermesi hususundaki talebini Edebiyat Fakültesi Dekan'ına bildirdiği hem Fransızca hem de Arapça kaleme alınmış dilekçe.

Dilekçenin Tercümesi:

Mısır Üniversitesi Kahire

Kahire (Mısır)

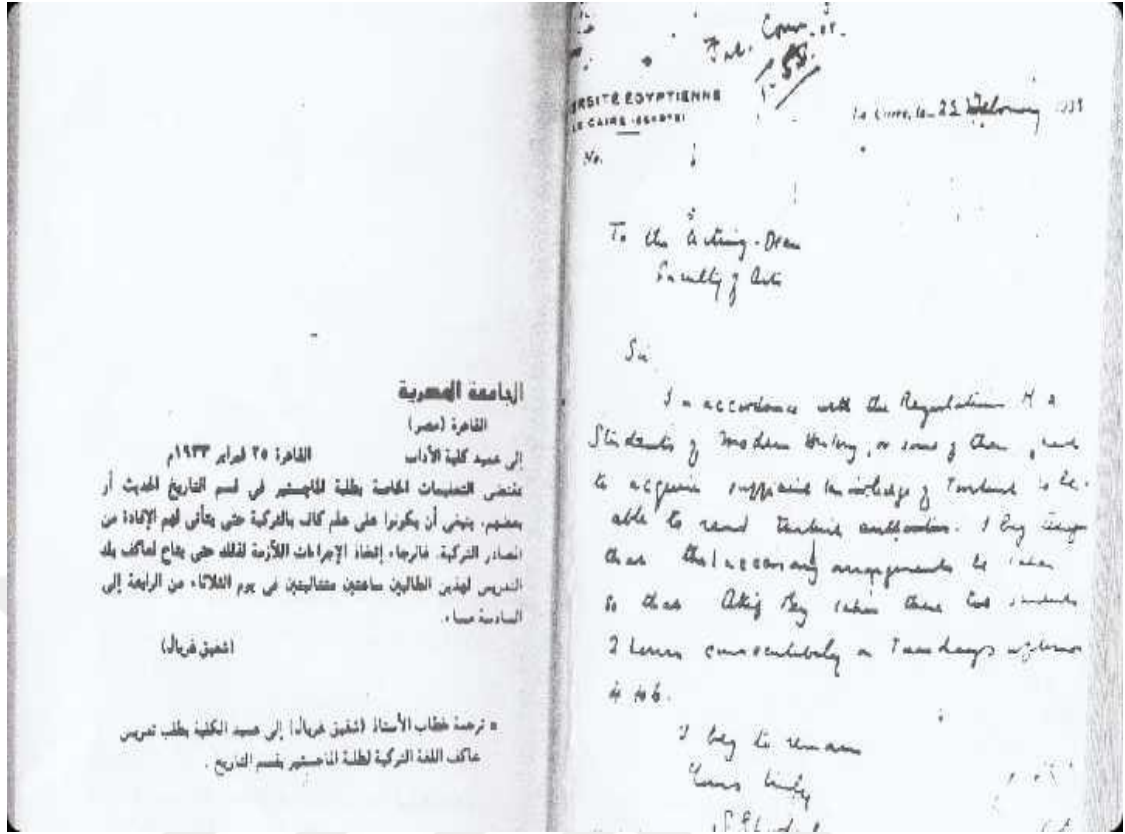
25.02.1933

Edebiyat Fakültesi Dekanına,

Fakültenizin “Modern Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencilerinin alanlarıyla ilgili Türkçe kaynaklardan yararlanabilmeleri için Türk dili eğitimi almaları gerektiği” özel talimatına dayanarak, Âkif Bey'in bu öğrencilere Salı günleri saat 16:00-18:00 arasında ard arda iki saat ders verebilmesi için gereğini arz ederim.

Şefik Gurbâl

İmza

Belge 3:

Mehmet Âkif'in, Edebiyat Fakültesi Dekanı'na ders ücreti hususunda Fransızca yazdığı dilekçe ve onun Arapça tercümesi.

Dilekçenin tercümesi:

24.05.1936

Edebiyat Fakültesi Dekanı'na

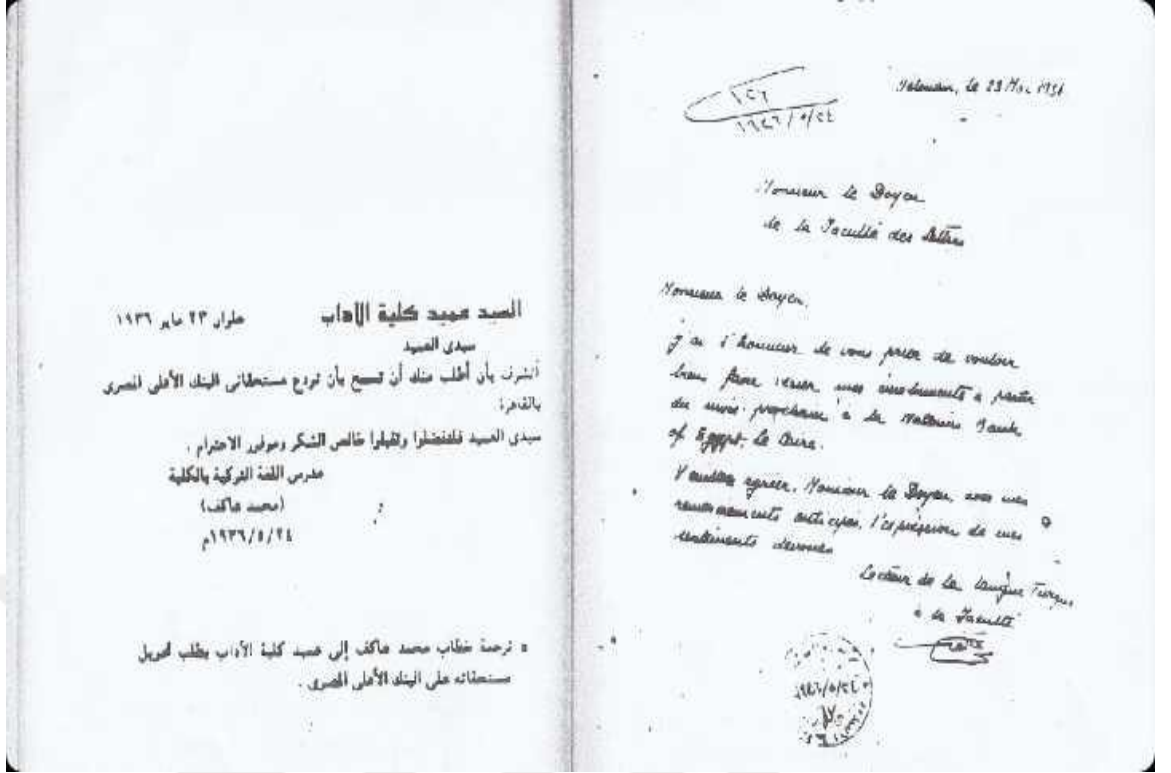
Sayın Dekan,

Ders ücretimin, Kahire'deki Mısır Ehli Bankası'na yatırılmasına izin vermenizi arz ederim.

Türk Dili Hocası

(Mehmet Âkif)

Kaşe-İmza

Belge 4:

1933 yılı Ocak ayının sonunda ve Şubat ayının başında Mehmet Âkif tarafından verilen Türkçe dersleri. Bu tabloya göre pazar ve salı günleri üçüncü ve dördüncü sınıflara ikişer saat olmak üzere toplam on sekiz saat ders verilmiştir.

Belgenin Tercümesi:

28.01.1933

1933 yılı Ocak ayının sonunda ve Şubat ayının başında verilen Türkçe dersleri

TARİH	DERS SAYISI	SINIF	
		ÜÇÜNCÜ	DÖRDÜNCÜ
21 ocak Salı	1	-	-
5 şubat Pazar	1	-	-
- Salı	1	-	-
- Pazar	1	-	-
- Salı	1	-	-
- Pazar	1	-	-
- Salı	1	-	-
- Pazar	1	-	-
- Salı	1	-	-

Toplam Ders sayısı : 18

Pr. Mehmet Âkif

İmza

Belge 5:

1933 yılı Mart ayında Mehmet Âkif tarafından verilen Türkçe dersleri. Pazar ve salı günleri üçüncü ve dördüncü sınıflara toplam on dokuz saat ve çarşamba günü yüksek lisans öğrencilerine toplam iki saat ders verilmiştir.

Belgenin Tercümesi:

29.03.1933

1933 yılı yılı Mart ayında verilen Türkçe dersleri

GÜN	MART AYI	DERS SAYISI	SINIF	
			ÜÇÜNCÜ	DÖRDÜNCÜ
Pazar	5	2	-	-
Salı	7	2	-	-
Pazar	12	2	-	-
Salı	14	2	-	-
Pazar	19	3	-	-
Salı	21	4	-	-
Salı	28	4	-	-
Çarşamba	29	2	YÜKSEK LİSANS	

Toplam Ders sayısı : 21

Pr. Mehmet Âkif

İmza

Belge 6:

1933 yılı Nisan ayında Mehmet Âkif tarafından verilen Türkçe dersleri. Ayın ikisinden otuzuna kadar pazar ve salı günleri, yüksek lisans öğrencilerine toplam on bir saat ders verilmiştir.

Belgenin Tercümesi:**04.05. 1933**

1933 yılı Nisan ayında verilen Türkçe dersleri

GÜN	NİSAN AYI	DERS SAYISI	YÜKSEK LİSANS
Pazar	2	2	-
Salı	11	1	-
Pazar	16	2	-
Salı	18	1	-
Pazar	23	2	-
Salı	25	1	-
Salı	30	2	-

Toplam Ders sayısı : 11

Pr. Mehmet Âkif

İmza

الامانة العامة
بمحافظة اربيل ١٩٣٣

الاسم	عدد	السابق
لما جيتير	٢	بم العدد ٢ اربيل
~	١	~ استواء ١١
~	٢	~ العدد ١٦
~	١	~ استواء ١٨
~	٢	~ العدد ٢٣
~	١	~ استواء ٢٥
~	٢	~ العدد ٣٠
المجموع		١١

محقق

امانة

MEHMET ÂKİF MİSİR KRONOLOJİSİ

Ekim 1923	Mehmet Âkif, kışı geçirmek için Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak onunla birlikte Mısır'a gitti. (Şair, 1924 baharında İstanbul'a dönmüş, aynı sene kış döneminde yeniden Mısır'a gitmiştir. 1925 senesinin bahar mevsiminde tekrar İstanbul'a dönmüş ve aynı senenin sonbaharında yeniden Mısır'a gitmiştir.)
29 Aralık 1923	<i>Firavunla Yüzyüze</i> şiirini yazdı. (Bu şiir 25 Aralık 1924 tarihinde <i>Sebilü'r-reşâd</i> dergisinde yayımlanmıştır.)
12 Aralık 1924	Hilvan'da <i>Vahdet</i> şiirini yazdı. (Bu şiir 1925 yılında <i>Sebilü'r-reşâd</i> dergisinde yayımlanmıştır.)
Ocak 1925	Hilvan'da <i>Gece</i> ve <i>Hicran</i> şiirlerini yazdı. (Bu şiirler yazıldıkları tarih olan Ocak 1925'te <i>Sebilü'r-reşâd</i> dergisinde yayımlanmıştır.)
15 Ocak 1925	Ahmed Naim Bey'e ithaf ettiği <i>Secde</i> şiirini yazdı.
4 Şubat 1925	<i>Hüsam Efendi Hoca</i> şiirini yazdı.
Mayıs 1925	İskenderiye'den deniz yoluyla İstanbul'a döndü.
Ekim 1925	Bir daha vatanına dönüş yapmamak niyetiyle Mısır'a gitti ve oraya yerleşti.
1926	Annesi Emine Şerife Hanım, 90 yaşında İstanbul'da vefat etti.
Temmuz 1926	Damadı Ömer Rıza Doğrul, <i>Safahat</i> 'ın tükenmiş ciltlerini yeniden bastırdı.
28 Ağustos 1926	<i>Kur'an</i> tercümesini tamamladı.
1928	Hilvan'da <i>Gece</i> şiirini yazdı.

1929	Üç bekar çocuğunu ve eşini Mısır'a getirtti.
1 Ağustos 1929	Hilvan'da <i>Arîza</i> şiirini kaleme aldı.
22 Ekim 1929	Arap Edebiyatı profesörü Dr. Taha Hüseyin, Mehmet Âkif'in El-Câmiatü'l-Mısriyye'de görevlendirilmesi hakkında edebiyat fakültesi dekan vekiline dilekçe yazdı.
Kasım 1929	Mehmet Âkif, Abdülvehhab Azzam vasıtasıyla Kahire Üniversitesi (El-Camiatü'l-Mısriyye) edebiyat fakültesinde, üçüncü ve dördüncü sınıf lisans öğrencilerine Türkçe dersleri vermeye başladı.
Aralık 1929	<i>Kur'an</i> tercümesini temize çekmeye başladı.
17 Aralık 1929	Bazı İstanbul camilerinde Kur'an-ı Kerim'in Türkçe okunduğu haberini alması üzerine Kur'an tercümesinden vazgeçtiğini belirtti.
1931	Bu tarihten sonra İstanbul camilerinde Kur'an-ı Kerim'in yalnızca Türkçesinin okunmasına karar verildi.
1932	Bu gelişme üzerine şair, Kur'an-ı Kerim tercümesi ile ilgili mukaveleyi fesh etti.
1933	Mısır'a giden Eşref Edip Âkif'i, hazırladığı Kur'an tercümesini vermeye ikna edemedi.
29 Mart 1933	Âkif, Mısır'da <i>Safahat</i> 'ın yedinci kitabı <i>Gölgeler</i> 'i bastırdı.
1935	Kahire Üniveritesi'nde (El-Camiatü'l-Mısriyye) Modern Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencilerine Türkçe dersleri vermeye başladı.

Ağustos 1935	• Yakın dostu Abbas Halim Paşa vefat etti. • Mısır'da hastalanan Âkif, tedavi olmak için Cebel-i Lübnan'a gitti. • Cemil Bereket'in Ali İlmî Fanî Bey aracılığı ile yaptığı davet üzerine Lübnan'dan Antakya'ya geçti. 31 Ağustos'a kadar orada kaldı.
1936	Eşinin rahatsızlık haberi üzerine, Lazkiye üzerinden Beyrut'a döndü.
19 Haziran 1936	Hastalığı ilerledikten sonra Kur'an tercümesini Yozgatlı İhsan Efendi'ye teslim ederek vapurla İstanbul'a döndü.
27 Aralık 1936	İstanbul'da bulunan Mısır Apartmanı'nda siroz hastalığından 63 yaşında vefat etti ve Edirnekapı mezarlığında dostu Ahmed Naim Bey'in yanına defnedildi.

ÖZGEÇMİŞ

Amira Ashraf Elsayed Husseiny, 10.03.1992 tarihinde de Kahire’de doğdu. İlk, orta, lise eğitimini El-Ezher okullarında tamamladı. 2014 yılında El-Ezher Üniversitesi, İnsan Araştırmaları Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 2016 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimine başladı.

